

บทที่ 2

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบและเครื่องมือ ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. สารระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544
 - 1.1 หลักการ
 - 1.2 จุดมุ่งหมาย
 - 1.3 โครงสร้าง
 - 1.4 การจัดหลักสูตร
 - 1.5 การจัดเวลาเรียน
 - 1.6 สารระและมาตรฐานการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.7 แนวการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น
2. การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ
3. การบริหารหลักสูตร
4. หลักสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร
5. นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.1 ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.3 ขั้นตอนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
 - 6.4 ผู้มีบทบาทในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
 - 6.5 แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
 - 6.6 ผลที่ได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่าง ๆ ของโลกยุคโลกาภิวัตน์ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของทุกประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของชาติ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศเพื่อสร้างคนไทยให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพพร้อมที่จะแข่งขันและร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในเวทีโลก

หลักสูตรการศึกษาของประเทศที่ใช้อยู่ คือหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราชการ 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการ ได้ติดตามผลและดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรตลอดมา ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนานกว่า 10 ปี มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ ไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ได้ทันการณ์ ในเรื่องที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลางไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น
2. การจัดหลักสูตรและการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ยังไม่สามารถผลักดันให้ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีในภูมิภาค จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้คนไทยมีทักษะกระบวนการและเจตคติที่ดีทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีความคิดสร้างสรรค์
3. การนำหลักสูตรไปใช้ยังไม่สามารถสร้างพื้นฐานในการคิด สร้างวิธีการเรียนรู้ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการและทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเผชิญปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศยังไม่สามารถที่จะทำให้ผู้เรียนใช้ภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษในการติดต่อสื่อสารและการค้นคว้าความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายในยุคสารสนเทศ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดให้บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม

โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่ง การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมี ความสุขเปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวได้กำหนดให้มีการจัดทำ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดสาระของ หลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะ อันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับ จำนวน 9 ปี

ด้วยวิสัยทัศน์ของรัฐที่เชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาในการสร้างคน สร้างงาน เพื่อช่วยกอบกู้วิกฤตเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นการสร้างชาติให้มั่นคงได้อย่างยั่งยืน เชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาในการสร้างชาติ ปรับโครงสร้างและระบบการศึกษายึดหลักการ บริหารจัดการที่เน้นคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเสมอภาค ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และเชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาในการเพื่อการสร้างคน บูรณาการการศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรมในการปฏิรูปการเรียนรู้ และเชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาเพื่อสร้างงาน สร้างเยาวชน ให้มีความรู้คู่กับการทำงาน กระทรวงศึกษาธิการโดยอาศัยอำนาจตามความในบทเฉพาะกาล มาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงเห็นสมควรกำหนดให้มี หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยยึดหลักความมีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ กล่าวคือเป็นหลักสูตรแกนกลางที่มีโครงสร้างหลักสูตร ยึดหยุ่น กำหนดจุดหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในภาพรวม 12 ปี สาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละกลุ่มมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นช่วงชั้นละ 3 ปี จัดเฉพาะส่วนที่ จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อให้สถานศึกษาจัดทำสาระในรายละเอียดเป็น รายปี รายภาคให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณสมบัติอัน พึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ รวมถึงจัดให้

สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนแต่ละกลุ่มเป้าหมายด้วย

การจัดการศึกษามุ่งเน้นความสำคัญทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีความสมดุล โดยยึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ให้ความสำคัญต่อความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความรู้และทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรมการกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Rajabhat Mahasarakham University

สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกันปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ อำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน และจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่และสามารถเทียบโอนผลการเรียน และประสบการณ์ได้ทุกกระบวนการศึกษา

อนึ่ง เพื่อให้การใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ สถานศึกษาต้องมีการประสานสัมพันธ์ และร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการยังจำเป็นต้องสนับสนุน ส่งเสริมด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา ให้ครอบคลุมหลักสูตรและกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นสากล ทั้งนี้กระทรวงศึกษาธิการจะได้จัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร เช่น คู่มือการใช้หลักสูตร แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คู่มือครู เอกสารประกอบ

หลักสูตรกลุ่มสาระต่าง ๆ แนวทางการวัดและประเมินผล การจัดระบบแนะแนวในสถานศึกษา การวิจัยในสถานศึกษาและการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดจนเอกสาร ประชาสัมพันธ์หลักสูตรให้ประชาชนทั่วไป ผู้ปกครอง และผู้เรียนมีความเข้าใจและรับทราบ บทบาทของตนในการพัฒนาตนเองและสังคม

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของ ประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่ กับความเป็นสากล
2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่าง เสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ
4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัด การเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการ คำนวณ
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้า ทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี

ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการโดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิดการสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภคเข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทยเป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
7. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทراثวัฒนธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม
8. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

โครงสร้าง

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น

กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียน ดังนี้

- ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3
- ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6
- ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3
- ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6

2. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้

- 2.1 ภาษาไทย
- 2.2 คณิตศาสตร์
- 2.3 วิทยาศาสตร์
- 2.4 สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- 2.5 สุขศึกษาและพลศึกษา

2.6 ศิลปะ

2.7 การงานอาชีพและเทคโนโลยี

2.8 ภาษาต่างประเทศ

สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐานการคิดและเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤตของชาติ กลุ่มที่สอง ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และ ภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและ มาตรฐานการเรียนรู้ไว้ในสาระการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะ กลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสุขศึกษาและพลศึกษา

กลุ่มภาษาต่างประเทศ กำหนดให้เรียนภาษาอังกฤษทุกช่วงชั้น ส่วนภาษา ต่างประเทศอื่น ๆ สามารถเลือกจัดการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะ ส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้นสถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้ สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ทั้ง 8 กลุ่ม การเข้าร่วม และปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วยตัวเองตาม ความถนัดและความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม โดยอาจจัดเป็นแนวทาง หนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบ วินัย และมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นที่สมบูรณ์ ปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของ การทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย มีรูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ

1. กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต ทัศนคติทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญาและการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อ และการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

2. กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเองอย่างครบวงจรตั้งแต่ศึกษา วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้นำเพื่อประโยชน์เป็นต้น

4. มาตรฐานการเรียนรู้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม เพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6

มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้เฉพาะ มาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันดีถึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้น ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

5. เวลาเรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้

- ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800- 1,000 ชั่วโมง
 โดยเฉลี่ยวันละ 4 – 5 ชั่วโมง
- ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800- 1,000 ชั่วโมง
 โดยเฉลี่ยวันละ 4 – 5 ชั่วโมง
- ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000 - 1,200 ชั่วโมง
 โดยเฉลี่ยวันละ 5 – 6 ชั่วโมง
- ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 มีเวลาเรียนปีละไม่น้อยกว่า 1,200 ชั่วโมง โดย
 เฉลี่ยวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Rajabhat Mahasarakham University

ตารางที่ 1 แสดงโครงสร้างหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ช่วงชั้น	ประถมศึกษา		มัธยมศึกษา	
	ช่วงชั้นที่ 1 (ป.1-3)	ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6)	ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-3)	ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-6)
	← การศึกษาภาคบังคับ →			← การศึกษาขั้นพื้นฐาน →
กลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม				
ภาษาไทย	●	●	●	●
คณิตศาสตร์	●	●	●	●
วิทยาศาสตร์	●	●	●	●
สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	●	●	●	●
สุขศึกษาและพลศึกษา	■	■	■	■
ศิลปะ	■	■	■	■
การงานอาชีพและเทคโนโลยี	■	■	■	■
ภาษาต่างประเทศ	■	■	■	■
กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	▲	▲	▲	▲
เวลาเรียน	ประมาณปีละ 800 – 1,000 ชม.	ประมาณปีละ 800 – 1,000 ชม.	ประมาณปีละ 1,000 – 1,200 ชม.	ไม่น้อยกว่าปีละ 1,200 ชม.

หมายเหตุ

- สาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักเพื่อสร้างพื้นฐานการคิด การเรียนรู้ และการแก้ปัญหา
- สาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความเป็นมนุษย์ และศักยภาพพื้นฐานในการคิด และการทำงาน
- ▲ กิจกรรมที่เสริมสร้างการเรียนรู้นอกจาก 8 กลุ่ม และการพัฒนาตนตามศักยภาพ
ทั้งนี้ สถานศึกษาอาจจัดเวลาเรียนและกลุ่มสาระต่าง ๆ ได้ตามสภาพกลุ่มเป้าหมาย
สำหรับการศึกษานอกระบบ สามารถจัดเวลาเรียนและช่วงชั้นได้ตามระดับการศึกษา

การจัดหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในการ พัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 สำหรับผู้เรียนทุกคนทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถปรับใช้ได้กับการศึกษาทุกรูปแบบ ทั้งในระบบนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ในส่วนของจัดการศึกษาปฐมวัย กำหนดให้มีหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาการและเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สถานศึกษานำไปใช้จัดการเรียนในสถานศึกษานั้น กำหนดโครงสร้างที่เป็นสาระการเรียนรู้ จำนวนเวลาอย่างกว้าง ๆ มาตรฐานการเรียนรู้ที่แสดงคุณภาพผู้เรียนเมื่อเรียนจบ 12 ปี และเมื่อจบการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้นของสาระการเรียนรู้แต่ละกลุ่ม สถานศึกษาต้องโครงสร้างดังกล่าวนี้ไปจัดทำเป็นหลักสูตรสถานศึกษา โดยคำนึงถึงสภาพปัญหา ความพร้อม เอกอภักดิ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้ สถานศึกษาต้องจัดทำรายวิชาในแต่ละกลุ่มให้ครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนด

นอกจากนี้ สถานศึกษาสามารถจัดทำสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมเป็นหน่วยการเรียนรู้รายวิชาใหม่ ๆ รายวิชาที่มีความเข้มข้นอย่างหลากหลาย ให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัด ความสนใจ ความต้องการ และความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเลือกสาระการเรียนรู้จาก 8 กลุ่ม ในช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5 ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 และจัดทำมาตรฐานการเรียนรู้ของสาระการเรียนรู้ หรือรายวิชานั้น ๆ ด้วย สำหรับช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 นั้น ยังไม่ควรให้เลือกเรียนรายวิชาที่เข้มข้น ควรเรียนเฉพาะรายวิชาพื้นฐานก่อน

สถานศึกษาต้องจัดสาระการเรียนรู้ให้ครบทั้ง 8 กลุ่มในทุกชั้น ให้เหมาะสมกับธรรมชาติการเรียนรู้ และระดับพัฒนาการของผู้เรียน โดยในช่วงการศึกษาภาคบังคับ คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จัดหลักสูตรเป็นรายปี และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จัดเป็นหน่วยกิต ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 และ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 และปีที่ 4 – 6 การศึกษาระดับนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรที่จัดขึ้น มุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิด

วิเคราะห์ การติดต่อสื่อสาร และพื้นฐานความมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และวัฒนธรรม

ช่วงที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 เป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาภาคบังคับ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสามารถ ความถนัด ความสนใจของตนเอง และพัฒนา บุคลิกภาพ ส่วนตน พัฒนาความสามารถทักษะพื้นฐานด้านการเรียนรู้ และทักษะในการดำเนินชีวิต ให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถเสริมสร้างสุขภาพส่วนตนและชุมชน มีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ

ช่วงที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะเฉพาะด้าน มุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ และทักษะในวิทยาการ และเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อ และการประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำและผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ

ลักษณะหลักสูตรในช่วงชั้นนี้จัดเป็นหน่วยกิตเพื่อให้มีความยืดหยุ่นในการจัดแผนการเรียนรู้ ที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจ ของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้าน วิชาการและวิชาชีพ

การจัดเวลาเรียน

ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนให้ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมในแต่ละชั้นปีทั้งการจัดเวลาเรียน ในสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม และรายวิชาที่สถานศึกษาจัดทำเพิ่มเติมรวมทั้งต้องจัดให้มีเวลาสำหรับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียนตามความเหมาะสม

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนเป็น รายปี โดยมีเวลาเรียนวันละประมาณ 4-5 ชั่วโมง ช่วงชั้นนี้เป็นช่วงชั้นแรกของการศึกษาขั้นพื้นฐาน เด็กจำเป็นต้องพัฒนาทักษะพื้นฐานที่จำเป็น เพื่อช่วยให้สามารถเรียนสาระการเรียนรู้กลุ่มอื่น ๆ ได้รวดเร็วขึ้น ทักษะเหล่านี้ ได้แก่ ภาษาไทยด้านการอ่านและการเขียน และทักษะคณิตศาสตร์ ดังนั้น การฝึกทักษะด้านการอ่าน การเขียน และการคิดคำนวณ จึงควรใช้เวลาประมาณร้อยละ 50 ของเวลาเรียนทั้งหมดในแต่ละสัปดาห์ส่วนเวลาที่เหลือก็ใช้สอนให้ครบทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้วย

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนเป็นรายปี โดยมีเวลาเรียนวันละประมาณ 4-5 ชั่วโมง การจัดเวลาเรียนในกลุ่มภาษาไทยและคณิตศาสตร์ อาจใช้เวลาลดลง เหลือประมาณร้อยละ 40 ของเวลาเรียนในแต่ละสัปดาห์ โดยให้เวลากับกลุ่มวิทยาศาสตร์มากขึ้น สำหรับการเรียนภาษาไทยและคณิตศาสตร์ แม้เวลาเรียนจะลดลง ยังคงต้องฝึกฝนทบทวนอยู่เป็นประจำ เพื่อพัฒนาทักษะขั้นพื้นฐานในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้น สถานศึกษาจะมีเวลาอย่างเพียงพอให้เด็กมีโอกาสเล่น ทำกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและปฏิบัติงานต่าง ๆ โดยต้องจัดเวลาเรียนในแต่ละกลุ่มสาระ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนประมาณร้อยละ 20 ส่วนเวลาที่เหลือ สถานศึกษาสามารถจัดกิจกรรมอื่น ๆ ได้ตามความเหมาะสม

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายปี มีเวลาเรียนประมาณวันละ 5-6 ชั่วโมง การกำหนดเวลาเรียน สำหรับกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม ควรให้สัดส่วนใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มภาษาไทย คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ยังคงมีความสำคัญ ควรจัดเวลาเรียนให้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ สำหรับผู้เรียนที่มีความประสงค์จะศึกษาต่อ และจัดรายวิชาอาชีพหรือ โครงการงานอาชีพสำหรับผู้เรียนที่มีความสามารถที่จะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Rajabhat Mahasarakham University

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายภาค โดยให้คณบดีนำหน้าของรายวิชาที่เรียนเป็นหน่วยกิต ใช้เกณฑ์ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียนมีค่าน้ำหนักวิชา 1 หน่วยกิต และมีเวลาเรียนประมาณวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง การจัดเวลาและสาระการเรียนรู้ ในช่วงชั้นนี้เป็นการเริ่มเข้าสู่การเรียนเฉพาะสาขา จึงให้มีการเลือกเรียนในบางรายวิชาของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และจัดทำ “รายวิชาเพิ่มเติมใหม่” บางรายวิชาที่น่าสนใจ หรือที่มีความยากในระดับสูงขึ้นไป เช่น แคลคูลัสในคณิตศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ชั้นสูง สำหรับผู้ที่เรียนกลุ่มสาระนี้ได้ดีเป็นพิเศษ นอกจากนี้สถานศึกษาสามารถปรับรูปแบบการจัดหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้นได้ในบางกลุ่มสาระ เช่น ศิลปะการงานอาชีพและเทคโนโลยี ซึ่งยังจำเป็นต้องเรียนอยู่อาจจัดเป็นรายวิชาสั้น ๆ หรือรายวิชาเดี่ยว หรือรวมกันในลักษณะบูรณาการ เมื่อสถานศึกษาจัดการเรียนรู้ได้ตามมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ระบุไว้แล้ว ก็อาจพัฒนาเป็นวิชาเลือกเฉพาะทางในระดับสูงขึ้นไปได้ เช่นเดียวกัน

การจัดเวลาเรียนดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวทางสำหรับการจัดการศึกษาไประบบสถานศึกษา ส่วนการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นให้พิจารณายืดหยุ่นเวลาเรียนตามสถานการณ์และโอกาสที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้

การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

การจัดการศึกษาบางประเภทที่มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ได้แก่ การศึกษาทางด้าน ศาสนา ดนตรี นาฏศิลป์ กีฬา อาชีวศึกษา การศึกษาที่ส่งเสริมความเป็นเลิศด้านต่าง ๆ การศึกษาสำหรับผู้บกพร่องในด้านต่าง ๆ ผู้มีความสามารถพิเศษ การศึกษานอกระบบและ การศึกษาทางเลือกที่จัดโดยครอบครัวและองค์กรต่าง ๆ การจัดการศึกษาเหล่านี้สามารถปรับใช้ มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้หลักเกณฑ์ และวิธีการให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

การบริหารหลักสูตร (Administration of the Curriculum System)

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2529 : 102-104) กล่าวไว้ว่า การบริหารหลักสูตร หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลร่วมมือกันดำเนินการ โดยมีเครื่องมือคือหลักสูตร เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของโรงเรียนอันที่จะเตรียมเด็กหรือเยาวชน ให้เกิดความรู้ ทักษะ ทักษะคิดและประสบการณ์ที่ดีในการดำเนินและดำรงชีวิตในสังคมของคนได้อย่างถูกต้องและ เป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพ

สันต์ ชรรมบำรุง (2527 : 157-159) กล่าวถึงการบริหารหลักสูตรว่า เป็นการ บริหารงานด้านวิชาการหรือการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งเปรียบเสมือนการบริหารกิจกรรมทุกชนิด ในโรงเรียน เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน ให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพสูงสุด จากความหมายดังกล่าวพอสรุปว่า การบริหารหลักสูตรคือการบริหารงานวิชาการใน โรงเรียน จึงขอกกล่าวการบริหารงานวิชาการไว้ด้วย

สัจด์ อุทรานันท์ (2532 : 76-79) ได้กำหนดขอบเขตของการบริหารงานวิชาการ ไว้ดังนี้

1. การควบคุมการใช้หลักสูตร
2. การพัฒนาหลักสูตร
3. การจัดครูเข้าสอน
4. การทำแผนการสอน การเตรียมการสอน
5. การจัดตารางสอน
6. การจัดงบประมาณเพื่อการเรียนการสอน
7. การพัฒนาเทคนิคการจัดการเรียนการสอน

8. การจัดกิจกรรมแนะแนว
9. การสอนซ่อมเสริม
10. การจัดกิจกรรมนักเรียน
11. งานห้องสมุด
12. งานข้อสอบมาตรฐานและคลังข้อสอบ
13. การนำทรัพยากรท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอน
14. การวัดผลประเมินผล
15. การนิเทศการศึกษา
16. งานบริการสื่อการเรียนการสอน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 : 25-26) ได้กำหนดตัวบ่งชี้การบริหารหลักสูตรไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. การวางแผนงานทั่วไป

1.1 มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพและความต้องการของนักเรียนและความพร้อมของโรงเรียน

1.2 มีหลักฐานแสดงการให้บุคลากรทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการวางแผนของโรงเรียน

1.3 มีแผนงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน

1.4 มีแผนประชุมชี้แจงให้บุคลากรทั้งโรงเรียนรับทราบแผนงานของโรงเรียน

2. การจัดแผนงานด้านวิชาการ

2.1 มีงานเลือก/รายวิชาเลือกหลากหลาย สนองความถนัดและความสนใจของผู้เรียน

2.2 มีงานเลือก/รายวิชาเลือกหลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2.3 มีการจัดทำงานเลือก/รายวิชาท้องถิ่น

2.4 มีการจัดกิจกรรมตาม โครงสร้างของหลักสูตรที่หลากหลาย และ สนองความต้องการของท้องถิ่น

2.5 มีกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนสนใจและเห็นประโยชน์ของการแนะแนว

- 2.6 มีกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้บุคลากรทุกฝ่ายร่วมมือกันในการจัดสอน
ซ่อมเสริม
- 2.7 มีการกระตุ้นให้ใช้กระบวนการเรียนการสอน ตามแนวที่ดำเนินการ
ของหลักสูตร
- 2.8 มีแผน/โครงการช่วยครูในการจัดหา/จัดทำและการใช้สิ่งอำนวยความสะดวก
ความสะอาดด้านวิชาการให้ครูอย่างเหมาะสม
- 2.9 มีแผน/โครงการ/งานส่งเสริมให้มีการสร้างเครื่องมือวัดผลและ
ประเมินผลการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ตามจุดประสงค์และเพียงพอับความต้องการของครู
- 2.10 มีกิจกรรม/หลักฐาน/รายงานที่แสดงว่าครูร่วมกันพิจารณาและ
แก้ปัญหาการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน
- 2.11 มีหลักฐานแสดงว่ามีระบบควบคุมการจัดทำทะเบียน เอกสารหลักฐาน
แสดงผลการเรียนให้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน

3. การดำเนินการตามแผน

- 3.1 มีการกำหนดการรายงานผลการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ
ตามที่กำหนดไว้ในแผน
- 3.2 มีการสรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ
- 3.3 มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านวิชาการและด้านส่งเสริมขวัญกำลังใจ
- 3.4 มีการส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อช่วยในการจัดการเรียน
การสอน

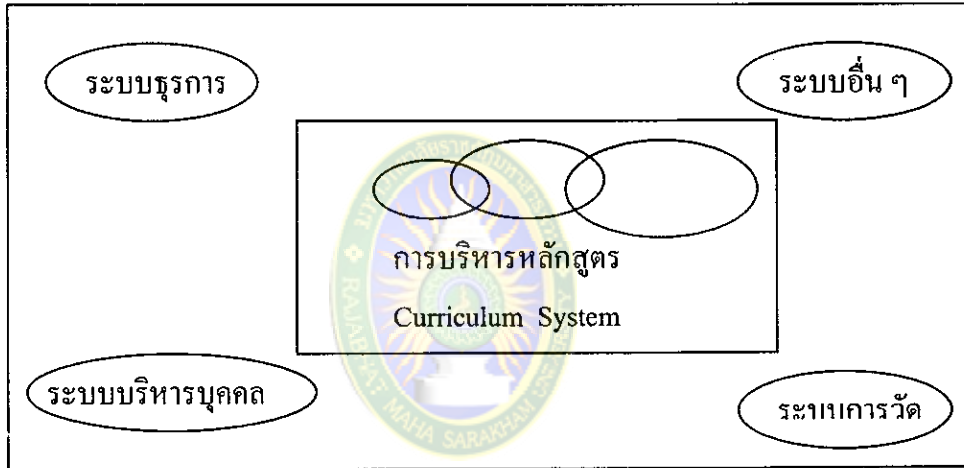
4. การประเมินผลการดำเนินงาน

- 4.1 มีการสรุปผลการดำเนินงาน/โครงการ/กิจกรรมกลุ่ม/ฝ่ายต่าง ๆ
เมื่อสิ้นปีการศึกษา
- 4.2 มีการเผยแพร่ผลงานให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องและชุมชนทราบ
- 4.3 มีการใช้ผลการดำเนินงาน เพื่อวางแผนในปีต่อไป
- 4.4 มีการติดตามนักเรียนที่จบการศึกษาของโรงเรียน

สันต์ ธรรมบำรุง (2527 : 157-159) กล่าวไว้ว่าในการบริหารหลักสูตรนั้น ผู้ที่ทำ
หน้าที่ส่วนใหญ่ในโรงเรียน ได้แก่ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่หรือผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้า
ฝ่ายวิชาการและหัวหน้าสายวิชา บุคคลเหล่านี้จะทำงานร่วมกันกับครู โดยการทำงานร่วมกัน
กระตุ้นช่วยเหลือ แนะนำให้กำลังใจ ควบคุม ดูแล สนับสนุน ประสานงานให้ครูทำงานร่วมกัน

อย่างมีประสิทธิภาพในการสอน

การบริหารหลักสูตร จะได้ผลเพียงใดนั้นจะต้องมีองค์ประกอบอื่นที่ช่วยสนับสนุนให้เป็นระบบขึ้นมา เช่น ระบบการวัดผล ระบบบริหารบุคคล ระบบธุรการและระบบอื่น ๆ ดังแผนภูมิ



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

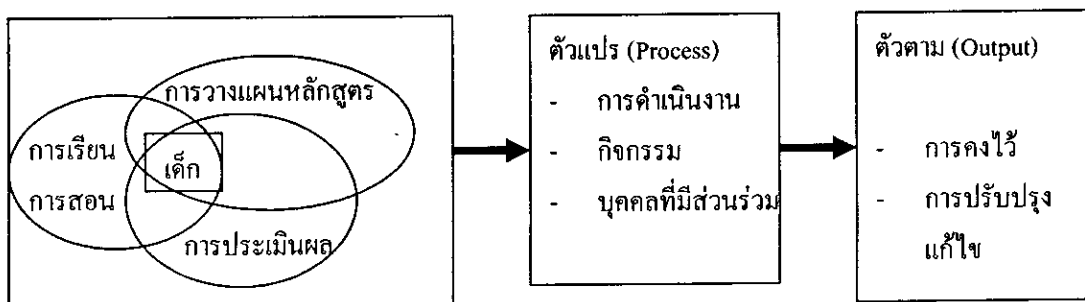
แผนภูมิที่ 1 การมองหลักสูตรอย่างเป็นระบบ

ที่มา : สันต์ ธรรมบำรุง. (2527 : 157)

การบริหารหลักสูตร จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 3 ส่วน คือ

1. การวางแผนหลักสูตร
2. การนำหลักสูตรไปใช้
3. การประเมินผลหลักสูตร

การบริหารหลักสูตรในแง่ของระบบ มียุทธศาสตร์ประกอบ 3 ด้าน คือ ตัวป้อน ตัวแปร ตัวตาม



แผนภูมิที่ 2 การบริหารหลักสูตรในแง่ของระบบ

จากแผนภูมิที่ 2 นี้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของหลักสูตรเป็นระบบและเป็นขั้นตอนที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกัน คือ

ขั้นที่ 1 ตัวป้อน (Input) ที่ป้อนเข้าไปมี 3 ส่วน

- 1.1 การวางแผนหลักสูตร
- 1.2 การเรียนการสอนตามหลักสูตร
- 1.3 การประเมินหลักสูตร

องค์ประกอบ 3 ส่วนแรก จะต้องคำนึงถึงผู้เรียนหรือเด็กเป็นศูนย์กลาง

ขั้นที่ 2 กระบวนการหรือตัวแปร (Process) มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

- 2.1 การดำเนินงาน
- 2.2 กิจกรรม
- 2.3 บุคคลที่มีส่วนร่วมในหลักสูตร

ขั้นตอนที่สองนี้ เป็นการนำหลักสูตรออกไปปฏิบัติและขยายขั้นที่หนึ่งให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 3 ผลผลิตหรือตัวตาม (Output) ผลของหลักสูตรจะออกมาใน 2 รูปแบบ

3.1 รูปแบบที่พึงประสงค์ที่เป็นส่วนดีของหลักสูตร เช่น ความมุ่งหมาย สอดคล้องกับเนื้อหา สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เป็นต้น ในส่วนนี้จะต้องคงไว้ในหลักสูตร

3.2 รูปแบบที่ไม่พึงประสงค์ จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขใหม่ ให้เหมาะสมต่อไป ในการบริหารหลักสูตรหรือการบริหารด้านวิชาการ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้แล้ว ยังเป็นการบริหารงานด้านอื่น ที่ส่วนช่วยส่งเสริมงานด้านวิชาการ ที่นอกเหนือจากประมวลการสอน โครงการสอน แผนการสอน แบบเรียน คู่มือครู และยังเกี่ยวข้องกับการจัดชั้นเรียน การจัดครูเข้าชั้น การจัดนักเรียนเข้าชั้น การจัดตารางสอน ซึ่งงานเหล่านี้เกี่ยวข้องโดยตรงและสนับสนุนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งถือว่าเป็นการบริหารหลักสูตร บุคคลที่ทำให้การบริหารหลักสูตรประสบผลสำเร็จในระดับโรงเรียน ได้แก่ ผู้บริหาร สถานศึกษา ครูผู้สอน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครองและชุมชนการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2536 : 11-12) ได้กล่าวว่า ท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นได้ หมายถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัด

การเรียนการสอนระดับต่าง ๆ ได้แก่ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน อำเภอ จังหวัด เขตการศึกษา กรมต้นสังกัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

แนวการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนหรือท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา สามารถกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา และมอบหมายงาน/กิจกรรม ให้เด็กไปทำที่บ้าน โดยครูและผู้บริหารจะเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านจะช่วยกัน คิดตามผลและประเมินของเด็ก ผลงานจะเป็นของเด็กและชาวบ้าน
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนการสอน ให้เด็กรู้ว่าถ้าจะเรียนรู้กับชาวบ้านจะทำอย่างไรและจะได้ความรู้มาอย่างไร
3. โรงเรียนและชุมชน จะต้องร่วมกันประสานกระบวนการเรียนรู้ ในโรงเรียน และชุมชน เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

การนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน มีความผสมผสานกับชุมชนได้ โรงเรียนควรมีแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

1. โรงเรียนจะต้องทำใจกว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เพื่อให้เป็นพื้นฐาน ในการจัดการศึกษา
2. กิจกรรมที่มอบหมายให้นักเรียนทำ จะต้องสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน
3. ผู้ปกครอง ครูและชุมชน จะต้องร่วมมือและประสานใจกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจน
4. จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาความรู้ร่วมกัน มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมรับผิดชอบดำเนินงานของตนและแก้ปัญหาาร่วมกัน
5. ควรมีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น

พอสรุปได้ว่า การบริหารหลักสูตรท้องถิ่น เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยมีจุดหมายเพื่อปรับปรุงพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนที่ตอบสนองต่อการพัฒนา การสืบสานศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

กระบวนการพัฒนาหลักสูตร มีความหมายใกล้เคียงกับการปรับปรุงหลักสูตร
วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525 : 9) ได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนาหลักสูตร คือการพยายามวางโครงการ ที่ช่วยให้นักเรียน ได้เรียนรู้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หรือ หมายถึงระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระการปรับปรุงตำรา แบบเรียนคู่มือครู และสื่อการเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการวัดและประเมินผลการใช้หลักสูตร การปรับปรุงแก้ไข และการให้การแบรมครูผู้ใช้หลักสูตร ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตร รวมทั้งการบริหารและการบริการหลักสูตร

อิลดา ทาบา (อ้างจาก อรสา ปราชญ์นคร. 2525 : 116) นักพัฒนาหลักสูตร ได้ให้ความหมายของคำว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและการปรับปรุงหลักสูตรได้ว่าการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรทั้งระบบหรือเปลี่ยนทั้งหมด ตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้ จะกระทบกระเทือนทางด้าน ความรู้และความรู้สึกนึกคิดของทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วน โดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดพื้นฐาน หรือแบบของหลักสูตรเดิม

หลักการสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร

1. การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องมีการดำเนินงานที่เป็นระเบียบแบบแผนตามลำดับ ขั้นตอนต่อเนื่องกันไป เริ่มจากการวิเคราะห์หลักสูตร การวางจุดมุ่งหมายและการปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ของหลักสูตรตามลำดับ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญในการจัดหลักสูตร นักวิชาการและครูผู้สอน จำเป็นต้องร่วมมือกัน พิจารณาอย่างรอบคอบและจัดการดำเนินการ อย่างมีระเบียบแบบแผนที่ละขั้นตอนต่อไป

2. การพัฒนาหลักสูตร จะต้องรวมไปถึงผลงานต่าง ๆ ทางด้านหลักสูตร ที่ได้จัดสร้างขึ้นมาใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ มากกว่าหลักสูตรอันเดิม ผู้ดำเนินการพัฒนาหลักสูตร จะต้องคำนึงถึงวิธีการต่าง ๆ ในการดำเนินงานเพื่อให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีก เช่น การประสานงานและการร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่กลุ่มนักวิชาการและนักการศึกษา

3. ในการพัฒนาหลักสูตร จะต้องคำนึงถึงการฝึกอบรมครูประจำการ ให้เข้าใจในหลักสูตรใหม่ เนื้อหาวิชา ทักษะใหม่ ๆ ความคิดเห็นและทัศนคติต่าง ๆ ที่เด็กต้องเรียนรู้

ครูต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงสามารถดำเนินการ ตามหลักสูตรใหม่ เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

4. การพัฒนาหลักสูตรจะต้องคำนึงถึงผลได้จากการพัฒนาจิตใจและเจตคติของนักเรียน คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็ก ไปในทางที่ดี มีสุขนิสัยที่ดีสามารถปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ รวมทั้งสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างดี

5. เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตร เป็นงานที่ยุ่งยากและซับซ้อน จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับความร่วมมือ และประสานงานอย่างดี จากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ทุก ๆ ด้าน รวมทั้งมีเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ ในการดำเนินงานอย่างพร้อมเพรียงกัน การจัดแบ่งหน้าที่ในการทำงานในแต่ละฝ่ายควรทำอย่างเหมาะสม ตามความสามารถด้วย

6. ในการพัฒนาหลักสูตร จำเป็นต้องเป็นผู้ดำเนินการที่ชำนาญและมีความสามารถเป็นอย่างดี รู้จักการจัดและแบ่งงานอย่างถูกต้อง ซึ่งจะทำให้การพัฒนาหลักสูตรดำเนินไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ ได้ผลตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

จุดเน้นในการพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร จะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลตามจุดมุ่งหมายได้นั้น มีจุดเน้นที่สำคัญ คือ

1. ให้โอกาสท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร
2. ให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น ตามความต้องการของผู้เรียน ทั้งด้านวิชาชีพและความเป็นเลิศทางวิชาการ

3. การพัฒนาหลักสูตรจะได้ผลดีนั้น ครูผู้สอนจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เน้นมากำกับ เตรียมกิจกรรม เป็นพี่เลี้ยง ประเมินผลเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เอง

การพัฒนาหลักสูตรระดับต่าง ๆ การเรียนการสอนจะดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ และมีประสิทธิภาพได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับผู้บริหารและครูผู้สอน จะต้องรู้จักหลักการของหลักสูตร และวิธีใช้ด้วย หลักสูตรแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ คือ (อรสา ปราชญ์นคร. 2525 : 121)

1. หลักสูตรระดับชาติหรือหลักสูตรแม่บท
2. หลักสูตรระดับท้องถิ่น
3. หลักสูตรระดับห้องเรียน

หลักสูตรระดับชาติ หรือหลักสูตรแม่บทเป็นหลักสูตรแกน ที่เขียนไว้กว้าง ๆ และบรรจุสาระที่จำเป็นที่ทุกคนในประเทศจะต้องเรียนรู้เหมือนกัน และเสริมสร้างความเป็น

เอกลักษณ์ของชาติ เช่น ภาษาไทย เป็นภาษาประจำชาติและเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร เพื่อความสำเร็จในชีวิต

หลักสูตรระดับท้องถิ่น เป็นการนำหลักสูตรระดับชาติมาใช้ โดยพิจารณาถึงลักษณะของท้องถิ่นเพิ่มเติม เพื่อเน้นให้เหมาะกับลักษณะพิเศษของแต่ละท้องถิ่น และลักษณะของผู้เรียน เป็นการเรียนที่นำไปสู่ชีวิตจริง

หลักสูตรระดับห้องเรียน เป็นสิ่งที่ครูนำเอาหลักสูตรระดับชาติและระดับท้องถิ่น มาปรับใช้ให้เหมาะสมและให้บรรลุจุดหมายตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ฉะนั้นการพัฒนาหลักสูตรจะบรรลุตามจุดหมายตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ฉะนั้นการพัฒนาหลักสูตรจะบรรลุตามจุดหมายได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับพัฒนาการสอนของครู

การพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น (สุมิตร คุณากร. 2518 : 180-190)

การพัฒนาหลักสูตร มิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในระดับกระทรวงศึกษาธิการ หรือระดับชาติ แต่กระจายต่อไปในระดับต่าง ๆ ได้ถึง 4 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ
2. การพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น
3. การพัฒนาหลักสูตรในระดับโรงเรียน
4. การพัฒนาหลักสูตรในระดับห้องเรียน

การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ เอกสารหลักสูตรระดับนี้ ได้แก่ ตัวหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการและคู่มือครู ซึ่งจะช่วยให้กระงานแก่ผู้นำหลักสูตรไปใช้หลักสูตรระดับชาติ มีลักษณะกว้างและครอบคลุมหลักสูตรในระดับนี้จะกำหนดความมุ่งหมาย และเนื้อหาสาระที่เป็นความรู้ ซึ่งต้องการถ่ายทอดให้ผู้เรียนอย่างกว้าง ๆ ความมุ่งหมายจะออกมาในลักษณะของค่านิยมทางการศึกษา มากกว่าออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติในการเรียนการสอนอย่างชัดเจนส่วนเนื้อหาสาระนั้น หลักสูตรระดับชาติจะกำหนดไว้แต่ประเด็นใหญ่ ๆ เนื่องจากผู้พัฒนาหลักสูตรระดับชาติ ไม่อาจประมวลเอารายละเอียดเกี่ยวกับสาระของความรู้และสภาพของชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งมาไว้ทั้งหมดได้ทั้งนี้อาจไม่มีข้อมูลเหล่านั้น หรือถ้ามีก็ไม่สามารถมาบรรจุได้ทั้งหมดได้ เพราะจะทำให้รูปเล่มของหลักสูตรมีความหนาหนามาก โดยสรุปแล้วหลักสูตรระดับชาติ มีไว้เพื่อให้ผู้ใช้ระดับต่าง ๆ นำไปขยายและปรับให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นโรงเรียนและชั้นเรียนต่อไป

การพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น ระดับท้องถิ่นถ้าพิจารณาให้ละเอียดในระดับท้องถิ่น ได้แก่ ระดับจังหวัด ระดับโรงเรียนและระดับชั้นเรียน เนื่องจากเนื้อหา

ระดับชาติมีลักษณะกว้าง ๆ เนื้อหาสาระถูกกำหนดออกมาเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ การขยายการนำหลักสูตรระดับชาติ หมายถึง การนำเอาทั้งความมุ่งหมายและเนื้อหาขยายความ ขยายให้ความมุ่งหมายจากนามธรรมเป็นรูปธรรมเพิ่มเติมข้อปลีกย่อยและรายละเอียด ซึ่งจะช่วยให้ครูผู้สอนรู้ว่าถ้าจะนำความมุ่งหมายนั้นไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล จะต้องสอนอะไรบ้างและจะต้องให้ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ทางด้านใด มีทักษะอะไร และมีทัศนคติอย่างไร

การปรับ หมายถึง การนำความมุ่งหมายและเนื้อหาวิชา ซึ่งกล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่เฉพาะเจาะจงถึงท้องถิ่น หรือชุมชนใดในหลักสูตรระดับชาติ มาปรับให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม ภูมิศาสตร์และความต้องการของประชาชนในแต่ละเขตการศึกษา

การขยายและการปรับ หลักสูตรระดับชาติ ในการสร้างประมวลการสอน มีความสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้หลักสูตรมีความกระชับและสำคัญที่สุดคือ ช่วยให้หลักสูตรระดับชาติ มีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรไม่ได้อยู่ที่การศึกษาเดียวกัน แต่คนละห้องก็ดำเนินการสอนที่แตกต่างกัน เนื่องจากเด็กมีความแตกต่างกันนั่นเอง เอกสารหลักสูตรนั้น กำหนดเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนสำหรับคนที่มีสติปัญญาระดับกลาง ๆ นักเรียนที่มีระดับสติปัญญาสูงกว่า ย่อมสามารถเรียนได้เร็วกว่าที่เอกสารหลักสูตรกำหนดไว้ แต่ตรงกันข้าม นักเรียนที่ระดับสติปัญญาน้อยกว่า ย่อมต้องใช้เวลาเรียนมากขึ้น

นอกจากการปรับปรุงหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพของสติปัญญาของนักเรียนแล้วการพัฒนาหลักสูตรในชั้นเรียนยังหมายถึง การปรับความมุ่งหมายในการสอน เนื้อหาวิชากิจกรรมการเรียนรู้และการสอนให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียนด้วย การบันทึกการสอนเป็นหน้าที่ของผู้สอนโดยตรง ในการกำหนดบันทึกการสอน หรือการเตรียมการสอนในชั้น ครูควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมด้วย โดยสำรวจความต้องการ และความสนใจของนักเรียนในชั้น ซึ่งหมายถึง เด็กได้รับโอกาสในการพัฒนาหลักสูตร

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา

มาตรา 43 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคกันในการรับการศึกษา ไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน”

มาตรา 69 “บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสี่ยงภัยอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ปกป้องและสืบสานศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 289 “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ข่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ข่อม มีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และฝึกการอาชีพ ตามความเหมาะสมและความต้องการใน ท้องถิ่นนั้น โดยคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่นด้วย”

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

มาตรา 7 กล่าวว่า “ในกระบวนการเรียนรู้ ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของ ประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิ ปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมี ความสามารถประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเอง อย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก ดังนี้

1. มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
2. มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กร ปกครอง ส่วนท้องถิ่น
3. มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ทุกระดับและประเภทการศึกษา
4. มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการ ศึกษาและการพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

5. ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษา

6. การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

มาตรา 27 ได้กำหนดไว้ว่า “ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตร ตามวัตถุประสงค์ของวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ”

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และ รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์พัฒนา ระหว่างชุมชน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. 2542 : 4-12)

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

พ.ศ. 2543

ข้อ 3 ให้ความเห็นชอบในการจัดทำสาระหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

ข้อ 8 ส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาตลอดจนวิทยากรภายนอก และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของนักเรียนทุกด้านรวมทั้งสืบสานจารีต ประเพณีศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ

ข้อ 13 อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40-41) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือ

ทางอ้อมที่เรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรอบรู้สะสมเหล่านี้รวมเรียกกันว่า ภูมิปัญญา หากแต่ ภูมิปัญญานั้น ไม่หมายถึงเพียงการศึกษาอดีตความคิดของคนในอดีตของยุคหนึ่ง แต่หมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ และประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่ นั่นคือ ภูมิปัญญายุคหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของสังคม

สามารถ จันทรสุรย์ (2534 : 88) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

รัตนะ บัวสนธ์ (2537 : 28-29) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเองต่อ โลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าว จะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเปลี่ยนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุข ของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล

กรมวิชาการ (2539 : 1) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพ หรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหาจัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพ หรือความสามารถที่จะใช้ปัญหาจัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ หรือคือแก่นของชุมชนที่จรจร โลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

นันทสาร สีสลับ (2541 : 16) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และเทคนิคการตัดสินใจผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา ปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 19) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสม ประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 19) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ความแตกต่างของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาชาติ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาชาติเป็นภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

ความหมายของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญา และครูภูมิปัญญาไทย

ความหมายของปราชญ์ชาวบ้าน

นันทสาร สีสลับ (2541 : 16) ให้ความหมายของปราชญ์ชาวบ้านว่า หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ความหมายของผู้ทรงภูมิปัญญา

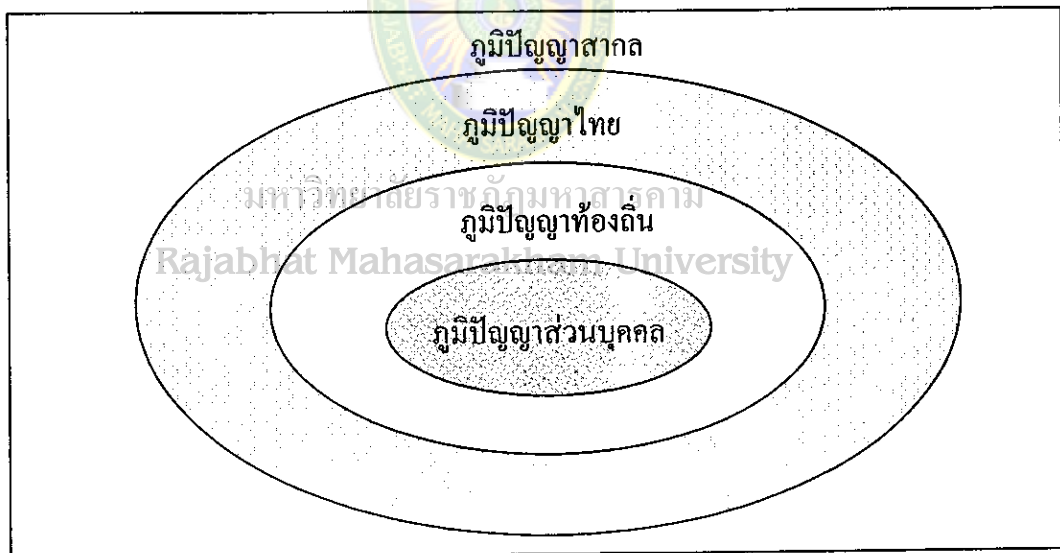
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 201) ได้ให้ความหมายของผู้ทรงภูมิปัญญาว่า หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาหรือ ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญา หรือ ผู้นำภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับยกย่อง สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าภูมิปัญญานั้นให้แพร่หลายทั่วไปอย่างกว้างขวางในแต่ละสาขานั้น ๆ

ความหมายของครูภูมิปัญญาไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 201) ได้ให้ความหมายของครูภูมิปัญญาไทยว่า หมายถึง ผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์หรือเจ้าของภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระ 10 สาขา ในสาขาใดสาขาหนึ่ง หรือหลายสาขา และได้รับการยกย่องจาก สภาภูมิปัญญาไทย ให้ดำรงตำแหน่ง ครูภูมิปัญญาไทย เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาไทย ทั้งในระบบการศึกษา นอกกระบวนการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย ครูภูมิปัญญาไทยแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ วุฒาจารย์ ปัญญาจารย์ และเมธาจารย์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 95 – 96 ; 2545 : 1 - 11) ได้คัดเลือกบุคคลและยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ประจำปี 2542 จำนวน 30 คน สำหรับในปี พ.ศ. 2544 มีผู้ทรงภูมิปัญญาที่ได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 จำนวน 56 คน ซึ่งจังหวัดมหาสารคามมีบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกและยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย จำนวน 2 คน คือ นายบัวเรียน วาปีสา (ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) และนายสมพงษ์ มาจันทร์ (ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นอาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาส่วนบุคคล (ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญา ครูภูมิปัญญาไทย) เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาไทยเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาสากล ดังแผนภูมิที่ 3



แผนภูมิที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาส่วนบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากล

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน ต่างจากองค์ความรู้ที่พวกเรามี ตรงที่พวกเรามีหนังสือตำรา ทฤษฎี ความรู้อยู่มากมาย อ้างอิงได้ว่าเป็นภูมิปัญญา แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน 3 อย่างตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ ปรียติ ปฏิบัติและปฏิเวธ (นพ.ประเวศ วะสี อ้างจากสามารถ จันทรสूरย์. 2534 : 149)

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นคำที่นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายอย่างลึกซึ้งและหลากหลายดังนี้คือ

ปรีชา อุยตระกูล (อ้างในกุลวิจิตร กังคานนท์. 2531 : 9) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมาย คือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้านและส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้านเอง

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (อ้างในรัตนะ บัวสนธ์. 2535 : 17) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” บางครั้งอาจจะเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาไทย” เป็นคำศัพท์ที่กลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาองค์กรเอกชนใช้กำหนดขึ้นเพื่อเรียกแทนกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของชาวบ้านที่มีต่อตนเอง (ชีวิตส์) ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกให้เห็นจากระบบความเชื่อค่านิยมในการดำเนินชีวิต กระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานมาจากคำสอน ทางศาสนา คติประเพณีซึ่งได้รับการถ่ายทอดสั่งสอน และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

จาวรณ ธรรมวัตร (2531 : 4) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า หมายถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ และภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะงานหรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน

รุ่ง แก้วแดง (2540 : 205) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ว่าภูมิปัญญาไทย หมายถึง “องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

จากความหมายดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะต่าง ๆ ที่สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตของชาวบ้าน ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี และการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดสมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการศึกษาประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องเป็นการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ มีความหลากหลายตามสภาพท้องถิ่นแต่อย่างไรก็ตามคนในสังคมไทยก็มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงมีภาพรวมของลักษณะทางภูมิปัญญาที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งมีผู้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 3) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของ ภูมิปัญญาไว้ว่า

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใด ๆ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น
2. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ ของสังคมนั้น ความเชื่ออาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ ดายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญา คือความสามารถหรือแนวทางการแก้ปัญหาหรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว
4. ภูมิปัญญาทางวัตถุในหน่วยสังคมใด ๆ เช่น เรือนขานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัวทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น
5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในหน่วยสังคมใด ๆ เช่น การกระทำ ความประพฤติการปฏิบัติตัวของคนต่าง ๆ ในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงคงอยู่ได้ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน

สามารถ จันทรสूरย์ (2534 : 88-94) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

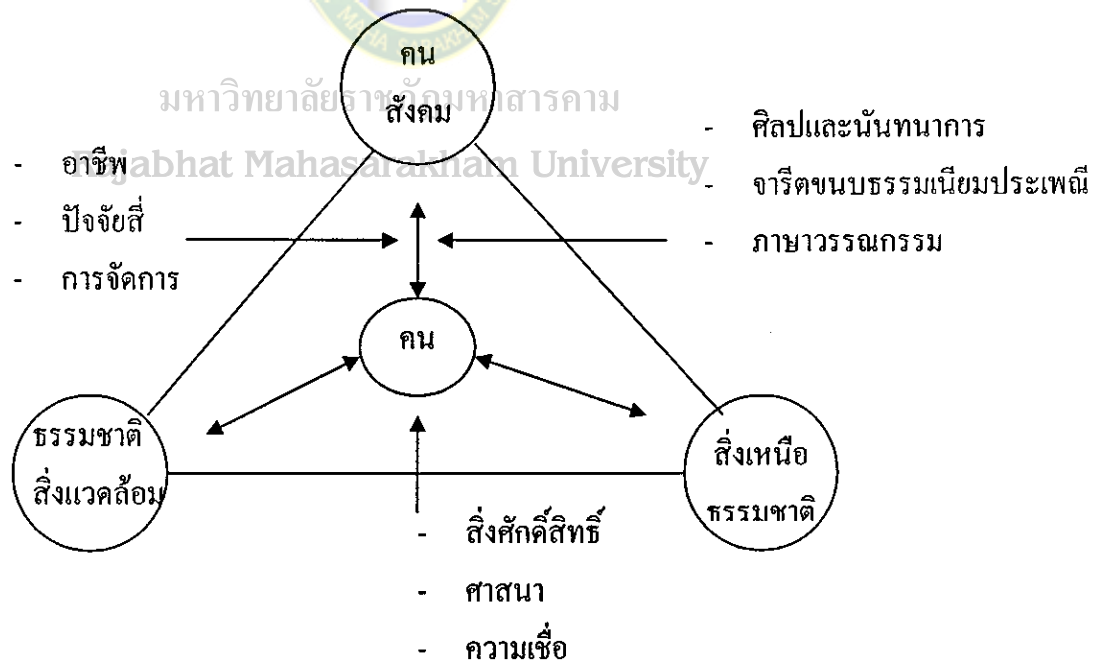
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ และภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาเป็น 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังนี้

2.1 ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมสัตว์ พืช และธรรมชาติ

2.2 ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน

2.3 ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือสามมิติของเรื่องเดียวกันที่มีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยมภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนโดยแผนภูมิที่ 4 ดังนี้



แผนภูมิที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากแผนภูมิที่ 4 แสดงให้เห็นว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ รวมทั้งระบบการจัดการต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม แสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของความเชื่อ ศาสนา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2534 : 40-45) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ลักษณะ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นจากประสบการณ์ของคนในสังคมที่อยู่ในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยไม่อาจนำความรู้ที่ได้ไปใช้กับท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างกันได้ หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

2. ความเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเชื่อมโยงระหว่าง ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถสัมผัสได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติ และไม่ทำลายธรรมชาติ

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่สั่งสม ดังนั้นจึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 1-10) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ลักษณะซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. ความรู้และระบบความรู้ไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ การจะไปศึกษาชาวบ้านว่ารู้อะไรนั้นไม่เพียงพอจะต้องศึกษาถึงการที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย

2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมและการกระจายความรู้โดยความรู้ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้านได้สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ ซึ่งมีกระบวนการในการสั่งสมความรู้ เราจึงควรศึกษากระบวนการสั่งสมความรู้และการถ่ายทอดความรู้ว่า การที่หมอคนหนึ่งสามารถรักษาอีกคนหนึ่งได้นั้นเขาทำอย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ต้องพยายามเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วย

4. การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้าน เพื่อปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง

จากลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น สามารถสรุปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 2 ลักษณะ คือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นนามธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรม ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งสองลักษณะมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ซึ่งภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นนั้น อาศัยประสบการณ์และมีการถ่ายทอด ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้ที่สั่งสมตลอดจนกระบวนการในการปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องศึกษาความรู้ และความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ด้วย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผ่านการกลั่นกรองความรู้ประสบการณ์ และการปฏิบัติมาหลายช่วงอายุคน สิ่งที่สืบทอดกันมาจึงเป็นความรู้ที่ปรับตามยุคสมัย และคนรุ่นหลังต้องรับช่วงแล้วถ่ายทอดต่อ ๆ กัน ไปโดยวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ปฐม นิคมานนท์ (2539 : 279-281) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาสรุปได้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกคนรู้เรื่องเหมือนกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี กันเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติบางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพ และความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วย การคิดค้น ตัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน ช่างทอง

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญ หรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้น โดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

จากรวรรณ ธรรมวัตร (2531 : 63-64) และ สามารถ จันทร์สุรย์ (2534 :50-51) มีความเห็นสอดคล้องกันว่าวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจำแนกได้ 2 วิธี สรุปได้ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบ ๆ ตัวเองกิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น วิธีการเล่นเกมการเล่นิทาน การทดลองทำหรือเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มานานพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีการถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของลิเก ลำตัด โนราเพลงบอก หนังตะลุง ภาคใต้ หนังตะลุง ภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตรูปแบบใหญ่ ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบ คือไม่เป็นลายลักษณ์อักษรกับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ส่วนแบบเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อย ที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า บุคดำ บุคขาว ส่วนในปัจจุบันการสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว

มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่น ๆ

จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นคือการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ

1. องค์มติ ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ
2. องค์พิธีการ ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือและองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ความหมายต่าง ๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการสอน

ได้มีนักการศึกษาตลอดจนผู้ที่เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานทางการศึกษาได้นำเสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการสอนไว้ดังนี้

อเนก นากะบุตร (2531 : 106-107) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนไว้ว่า แนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ต้องคำนึงภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ 2) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ ความคิดความสามารถในการสังเคราะห์หรือที่เรียกว่า “ปัญญาชนชาวบ้าน” 3) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่รอบรู้ และรู้รอบในหลักการในการศึกษาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านจะต้องเลือกดูว่าจะเรียนรู้เรื่องอะไรและจะเอาไปใช้อย่างไร และจะต้องหาองค์ประกอบเข้ามาใช้ให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมในระดับการเรียน เช่น ศิลปกรรม อาจจะให้เด็กไปวัดมากขึ้น หรือให้พระมาโรงเรียนมากขึ้น วิชาเกษตรให้นักเรียนทำแปลงเกษตรจริง แล้วโยงกับพ่อแม่ที่ทำมา หรือโยงกับวิทยากรที่เป็นพ่อแม่เด็กที่รู้เรื่องเกษตรจริง ซึ่งสามารถทำในระดับการเรียนการสอน การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นความรู้และงานของภูมิปัญญา บางครั้งการสื่อสารในด้านภาษานั้นก็เป็นปัญหาในการถ่ายทอดของวิทยากรจึงควรพิจารณาถึงภาษาที่ผู้มีความถนัดเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (อ้างใน อังกูต สมคะเนย์, 2535 : 7-8) ได้เสนอแนะแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนว่า ในการสอนอาชีพให้แก่นักเรียน ถ้าเราสามารถเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการและหลักการ ปฏิบัติต่าง ๆ ของปราชญ์ชาวบ้านมาสู่กระบวนการเรียนการสอนของนักเรียน ก็จะเกิด ประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองของนักเรียน การแก้ปัญหาชุมชน และอำนวยความสะดวก ต่อการดำรงชีวิตของนักเรียนอย่างแท้จริง โดยได้กำหนดแนวทางให้โรงเรียนดำเนินกิจกรรม สรุปลงได้ดังนี้

1. สำรวจ ค้นหา แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และคัดเลือกส่วนที่สามารถ นำมาใช้เป็นเนื้อหาจัดการเรียนการสอน หรือใช้ตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นวิทยากร
2. ติดต่อวิทยากรเพื่อขอความสนับสนุน
3. กำหนดแผนปฏิบัติงาน ปฏิทินการทำงาน ค่าตอบแทนที่จะให้แก่ วิทยากร จัดทำข้อตกลงหรือระเบียบการปฏิบัติที่ชัดเจนร่วมกับวิทยากร
4. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตามข้อตกลงในข้อ 3 โดยใช้ภูมิปัญญา ชาวบ้านทั้งในรูปแบบการสอนในชั้น หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับปราชญ์ชาวบ้าน
5. ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงาน
6. เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ประกาศ เกียรติคุณ ปราชญ์ชาวบ้านที่สนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี

รตนะ บัวสนธิ (2535 : 7) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบ่งเป็น 2 วิธีการคือ

1. ครูเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกรณีนี้ บทบาทจัด กิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จาก การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือ ครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวได้กำหนดเป็นหลักสูตรแล้ว
2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการเรียนการสอนแทนที่ทาง โรงเรียนจะให้ครูดำเนินการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา ก็เปลี่ยนเป็นปราชญ์ ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทนรวมทั้งให้ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่ประเมินผล การเรียนของนักเรียนด้วย

สำหรับขั้นตอนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน มีดังนี้

- 2.1 การวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท
- 2.2 จัดสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมความคิดเห็น เสนอแนะเกี่ยวกับ
แนวทางพัฒนาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนจากบุคคลหลายฝ่ายในชุมชน
- 2.3 นำข้อมูลจากการวิเคราะห์หลักสูตร และการสนทนากลุ่มประมวล
สรุปพัฒนาหลักสูตร
- 2.4 นำหลักสูตรฉบับโครงการไปตรวจสอบความเหมาะสมด้วยวิธีการ
 - 2.4.1 ให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคนตรวจสอบ
 - 2.4.2 ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน
และด้านการวัดผลประเมินผลทำการตรวจสอบ
- 2.5 ติดต่อประสานงานเพื่อขอความสนับสนุนจากหน่วยงาน และ
บุคลากรที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 ปรับปรุงหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ เช่น
จัดทำแผนการสอน การวัดผลประเมินผล การจัดคาบเวลาเรียน
- 2.7 จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
- 2.8 ติดตามสนับสนุนการดำเนินงาน และประเมินผลการปฏิบัติงาน
- 2.9 จัดทำเอกสารเผยแพร่ และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาที่ให้
การสนับสนุน โรงเรียนจนเกิดผลดี เช่น ประกาศเกียรติคุณ

นอกจากนั้น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการสอน ต้องอาศัย
กระบวนการวิจัย เป็นการนำเอาวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ เพื่อให้ได้
ข้อเท็จจริงมีหลักฐานยืนยันและสามารถพิสูจน์ได้ เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียน
การสอนหรือประกอบ การสอน อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่อรุณศรี อนันตรศิริชัย (อ้างใน
กองวิจัยทางการศึกษา. 2540 : 11) ได้กล่าวบรรยายเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมี
ประสิทธิภาพไว้ในเอกสาร การประชุมสัมมนาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียน
การสอนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ณ โรงแรมเจริญแกรนด์ รอยัล อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน - 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2542) สรุปได้ว่าควรนำระเบียบวิธีวิจัยมาใช้ ได้แก่

1. การสำรวจ อาจารย์ที่อยู่ในท้องถิ่นจะมีประสบการณ์ และทราบว่า
ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรบ้างในท้องถิ่นนั้น และต้องสำรวจความต้องการของชุมชนหรือ
โรงเรียนว่าต้องการภูมิปัญญาท้องถิ่นใดมาพัฒนาการเรียนการสอนหรือประกอบการสอน
อาจสำรวจโดยการนำข้อมูลทางการสำรวจมีความสำคัญมาก ถ้ามีขั้นตอนการทำที่ดีแล้ว

สามารถจะนำไปใช้ได้ผลการทดสอบสมมติฐาน

2. ตั้งวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ว่าต้องการได้อะไรในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อไปสู่เป้าหมายใด เมื่อวัตถุประสงค์ชัดเจนก็สามารถดำเนินการได้ง่ายขึ้น

3. วิธีดำเนินการ เป็นการใช่วิธีวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น คือจะศึกษาอะไรกับใคร ที่ไหน อย่างไร มีรายละเอียดดังนี้

- จะศึกษาอะไร ก็คือแบบอย่างกิจกรรมที่ต้องการศึกษาเช่น เรื่องการเลี้ยงวัว การทำหนังตะลุง สวนเกษตรผสมผสาน เป็นต้น สิ่งที่จะศึกษานี้ต้องผ่านขั้นตอนของการสำรวจแล้วว่าเป็นที่ต้องการของชุมชน หรือผู้สำรวจเอง แล้วพบว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ควรจะทำ

- จะศึกษากับใคร ต้องมีการกำหนดให้ชัดเจนว่าจะศึกษากับนักเรียน ครู หรือชุมชนและลำดับความสำคัญว่าจะศึกษากับคนกลุ่มใดก่อนหลัง

- ที่ไหน จะต้องควบคู่กับใคร เป็นการศึกษาโรงเรียนหรือชุมชน เช่น การวิจัยในชั้นเรียนก็ต้องเก็บข้อมูลในโรงเรียนหรือออกไปนอกโรงเรียนเพื่อเก็บข้อมูลจากกำนัน หัวหน้าชุมชน ผู้ปกครอง เป็นต้น

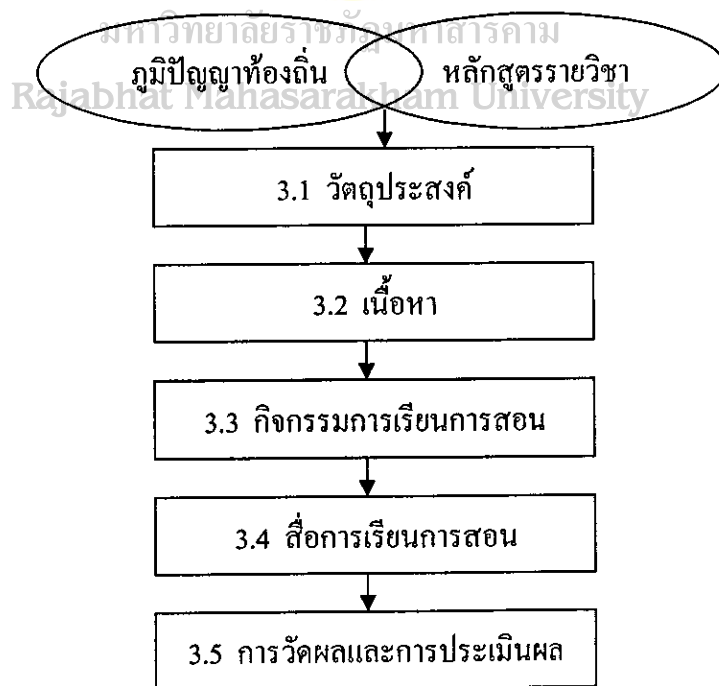
4. การวางแผน การจะทำอะไรต้องการวางแผน มีเอกสาร มีการเขียนรายงานเพื่อเผยแพร่ให้คนอื่นรู้ว่าเราทำอะไรที่ไหน มีข้อดีและข้อผิดพลาดตรงไหน ตั้งแต่การสำรวจการตั้งวัตถุประสงค์และการดำเนินงาน สิ่งเหล่านี้เป็นการวางแผนซึ่งควรจะต้องคิดถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือคนในชุมชนนั้นมาช่วยคิดให้รอบคอบ เมื่อวางแผนรอบคอบดีแล้วก็ลงมือทำ จัดเก็บข้อมูล บันทึก เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากความเป็นจริง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมถึงทำได้ ทำไมไม่ได้ เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่เป็นแนวทางให้คนอื่นทำต่อไป ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องคำนึงความแตกต่างของสภาพชุมชน คน วัฒนธรรม และการอภิปรายผลจะสามารถเปรียบเทียบ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ศึกษามาทั้งหมดว่าทำได้ดีหรือไม่ ได้ดีตรงไหน อย่างไร เพราะเหตุใดทำได้ ทำไมไม่ได้ และมีการเสนอแนะว่าควรทำอะไรต่อไป ถ้าใครจะนำการศึกษาไปทำต่อจะทำอย่างไร ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการประเมินผล

วิชา ทรวงแสง (2543 : 117-121) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาทำการเรียนการสอนไว้ในบทความเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอนในสถาบันราชภัฏ เป็นแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การจัดการเรียนการสอน มีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

1. ขั้นสำรวจ กิจกรรมการสำรวจเป็นก้าวแรกที่จะเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญา ท้องถิ่นการเรียนการสอน เนื่องจากครูอาจารย์เป็นแม่พิมพ์หรือเป็นต้นแบบของศิษย์ สิ่งใดที่ครูไม่เข้าใจ ไม่เป็นการที่จะถ่ายทอดไปยังศิษย์ก็คงเป็นไปได้ ครูเท่านั้นที่จะสามารถทราบได้สาระข้อมูล ทรัพยากร บุคคล วิธีการใด ๆ ที่สอดคล้องกับรายวิชาที่ต้องรับผิดชอบ การสำรวจอาจทำได้ในช่วงวัน เวลาที่ไม่มีชั่วโมงสอน

2. ขั้นการเลือกสรร ปกติแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอยู่อย่างกระจัดกระจาย การบูรณาการเรียนการสอนจึงต้องมีการเลือกสรรโดยยึดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแต่ละเรื่อง เป็นแบบการคัดเลือกเฉพาะข้อมูล เนื้อหา บุคคลวิธีการที่สอดคล้องกับรายวิชาขึ้นอยู่กับ คุณพินิจของครูผู้สอน

3. ขั้นบูรณาการ ภายหลังจากที่ได้มีการสำรวจและเลือกสรรภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่ สอดคล้องกับหลักสูตรหรือรายวิชาแล้ว ขั้นสุดท้าย คือ การผสมผสานภูมิปัญญา ท้องถิ่นเข้าไปในกระบวนการเรียนการสอนทุก ๆ ขั้นตอนดังแผนภูมิที่ 5



แผนภูมิที่ 5 แสดงขั้นตอนการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรรายวิชา

จากแผนภูมิที่ 5 มีรายละเอียดการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรรายวิชา ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายแก่การเรียนการสอนในรายวิชาต่าง ๆ ว่าจะให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ หรือเจตคติในเรื่องหรือรายวิชานั้นอย่างใด การกำหนดวัตถุประสงค์โดยใช้การมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการเริ่มต้นที่ผู้สอนและผู้เรียนจะได้โยงหรือบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะความสามารถในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การแยกประเภท จัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของแต่ละรายวิชาเป็นสำคัญ

2. เนื้อหา ศาสตร์ทุกแขนงเป็นสิ่งสากล แม้ว่าจะมีรายละเอียดหลากหลายออกไป ความเป็นสากลก็สามารถใช้อธิบาย ยกตัวอย่างหรือเป็นแนวทางการศึกษาระดับท้องถิ่นได้ในทางกลับกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่บางเรื่องบางอย่างก็อาจนำมาสู่การกำหนดเนื้อหาที่แปลกใหม่หรือสอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นของชุมชนและท้องถิ่นหรือความเป็นสากลได้ เช่นกัน ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอนเป็นสำคัญ

3. กิจกรรมการเรียนการสอน การบูรณาการเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกิจกรรมการเรียนการสอน จะเปิดโอกาสให้ทั้งครูผู้สอนและผู้เรียนได้คิด และทำกิจกรรมนอกเหนือจากการฟังหลากหลายยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาภาคสนาม การเขียนโครงการ การนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบการพิสูจน์ในห้องทดลอง ฯลฯ ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางให้วิทยากรท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้ในชั้นเรียน เช่น จากประสบการณ์ของผู้เขียนบทความเรื่องนี้ได้มีการเชิญวิทยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดาเข้ามาในชั้นเรียนได้สร้างความตื่นเต้น สนุกสนานแก่ ผู้เรียนเป็นอย่างมาก แม้ว่ากิจกรรมการเรียนการสอนดังกล่าวจะสร้างความยุ่งยากในการซักถาม เตรียมการต่าง ๆ แต่ผลที่รู้ได้รับยังความปิติแก่วิทยากรท้องถิ่นและครูผู้สอน

4. สื่อการเรียนการสอน การเชื่อมโยงรายวิชาเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นช่องทางให้ผู้สอนสามารถแสวงหาสื่อการเรียนการสอนที่อยู่ใกล้สถานที่เรียน โดยเฉพาะของจริง ไม่ว่าจะโดยการพาผู้เรียนได้ออกไปพบเห็นด้วยตนเองหรือนำของสิ่งนั้นมาสอนในชั้นเรียนสื่อการเรียนการสอนนี้สามารถจะขอหรือยืมมาสอนได้โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพงทั้งยังช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนมีประสิทธิภาพมากกว่าการฟังแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ผู้สอนยังสามารถดัดแปลงรูปแบบของสื่อให้เหมาะสมกับเวลาหรืองบประมาณได้อีก

5. การวัดและประเมินผล การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการวัดและประเมินผลสามารถกระทำได้ทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการในส่วนของกรคิด การวิเคราะห์สังเคราะห์ในส่วนที่เป็นข้อมูลจากท้องถิ่น ส่วนด้านเจตคติ อาจใช้การสัมภาษณ์ แบบสังเกต หรือแบบสำรวจเพื่อประเมินเจตคติต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนการวัดและประเมินผลที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือ การวัดทักษะ หากครูผู้สอนไม่มีความสามารถหรือชำนาญในเรื่องนั้น ๆ เพียงพอก็อาจเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นในเรื่องนั้นๆ ร่วมประเมินโดยการให้ผู้เรียนทดลองปฏิบัติจริงว่าผลเป็นประการใด หรืออาจประเมินเพิ่มสะสมผลงานของผู้เรียนด้วยก็ได้เช่นกัน

สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน

สรุปผลจากการสัมมนาเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา” ของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาและพัฒนาลักษณ์ที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยเป็นสมาชิกในกลุ่มสัมมนา ได้จำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวทางของการศึกษา โดยจัดสำรวจความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง 4 กลุ่มนี้ จะปรากฏให้เห็นได้ในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ และทางด้านการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลัง ๆ ที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานองค์แห่งความรู้

คติ ความคิด และความเชื่อที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น บ่อเกิดแห่งความเชื่อต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตนั้น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง

เลี้ยงสัตว์ไว้กินและใช้งานผสมผสานกับการหาผลผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้
ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ใน
ปัจจุบัน ประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย
จึงก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี – พราหมณ์-พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วน
ไหนมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่งและแต่ละบุคคล

ความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้น สืบทอดและมีพัฒนาการมานานอันเป็นผลจาก
การพึ่งพาธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และ
การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสมและถ่ายทอดไว้ให้ ดังจะพบได้ใน
ชุมชนชนบทไทยในทุกภาคของประเทศไทย เช่น ชุมชนภูเขาจะมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า
เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่
ขวัญ การให้ความเคารพแก่แม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องของแม่
ย่านางเรือ เป็นต้น นอกจากนี้ได้แก่ การไหว้ครู ครอบครู บูชาครู การตั้งศาลประกอบพิธี
บวงสรวงต่าง ๆ ดังตารางที่ 1 (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2534)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ตารางที่ 1 แสดงวงจรชีวิตของชาวชนบทไทย

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนอ้าย	นิมนต์พระเจ้าปริวาสกรรม ถวายผ้าห่มกันหนาว เล่นว่าว ทำบุญลาน	ทำปลาแดก เกี่ยวข้าวหนัก ทำลานนวดข้าว
เดือนยี่	ทำบุญอุณลาน พระเทพเรื่องแม่โพสพ	ฟาดข้าว ขนข้าวเปลือกขึ้นยุ้ง
เดือนสาม	สู่ขวัญข้าว ทำขวัญยุ้ง พิธีเลี้ยงผีตาแฮก หมุ่มเกี่ยวสาว ตามลงช่วง	เก็บฟืน เก็บหั่ว (ไม้ไผ่แห้ง) เผาถ่าน ลงช่วงเงินฝ้าย ทอผ้า
เดือนสี่	บุญพระเวส บุญแจกข้าว เก็บดอกไม้ ถวายพระ บุญ ข้าวจี (เห็นเดือนสาม)	ซ่อมแซมบ้านเรือน
เดือนห้า	สงกรานต์ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย	เกี่ยวหญ้าเตรียมสร้างหังนา
เดือนหก	บุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา	เตรียมคราด เตรียมไถ เตรียม หว่านกล้า
เดือนเจ็ด	ทำบุญเบิกบ้าน เลี้ยงผีปู่ตา เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผี มหัศจรรย์หลักเมือง แหนางแมว เตรียมเข้านาบุตร หลาน	หว่านกล้า ไถนา

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนแปด	เข้าพรรษา หล่อเทียน ถวายผ้าอาบน้ำฝนและรูปเทียน ฟังเทศน์ฟังธรรม ถูขี้วัวถวาย	ไถนา ดำนา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน (วันดับเดือนเก้า) ฟังเทศตลอดวัน ในวันดับ	ดูแลหญ้า ศัตรูพืช
เดือนสิบ	สารท บุญข้าวสาก (วันเพ็ญเดือนสิบ)	ดูแลน้ำ ศัตรูพืช
เดือนสิบเอ็ด	ถวายผ้าสบง วันเพ็ญฟังเทศน์ตลอดวัน ทำขวัญข้าวตั้ง ห้อง บุญออกพรรษา ตักบาตรเทโว (แรม 1 ค่ำ) กวน ข้าวทิพย์ (เย็นขึ้น 14 ค่ำ) บันฝ้ายดินกาวชาพญาภา เผือก ลอยกระทง ไหลเรือไฟ (วันเพ็ญเดือน 11)	ข้าวหนักตั้งห้อง เกี่ยวข้าวเบา
เดือนสิบสอง	ลอยกระทง (ภาคกลาง) ทำบุญกฐิน แห่ข้าวพันก้อน พิธีโยนครกโยนสาก	เกี่ยวข้าวเบา

ในกรณีบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์
ชาวบ้านที่เชื่อมโยงกิจกรรมภูมิปัญญาด้านความคิด ความเชื่อ นำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม เช่น

พระอธิการทอง เตชะบุญโญ (วัดอู่ตะเภา บ้านหัวควาย ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่
จ.สงขลา) ผลงานคือ ธนาการแห่งชีวิต หมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย สมาชิกต่างมี
อุดมการณ์ร่วมกันในการคิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าจะเอาอะไรจากกลุ่ม มุ่งพัฒนาหมู่บ้านตาม
โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง และการพัฒนาหมู่บ้านของท่านยึดหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนาเป็นหลัก

พระครูมนัส นทีพิทักษ์ (วัดโพธาราม ต.ศรีถ้ำ อ.แม่โจ้ จ.พะเยา) ผลงาน
คือการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ การจัดพิธีสืบประดาแม่น้ำและ
การจัดพิธีกรรมบวชต้นไม้

พระสมณีก นาโถ (เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย ต.ทุ่งขวาง อ.กำแพงแสน จ.
นครปฐม) ผลงานคือ การจัดตั้งป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่า และปลูก
พืชพรรณไม้ที่มีคุณค่าทางสมุนไพร

พระครูพิพิธประชานาค (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) (วัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง
อ.เมือง จ.สุรินทร์) ผลงานคือ เป็นพระสงฆ์นักพัฒนา ผู้นำทางความคิดด้านธุรกิจชุมชน การ
ประยุกต์ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้มีบทบาทรับใช้ชีวิตและชุมชน ใช้กิจกรรมทาง

ธุรกิจชุมชน เช่น สหบาลข้าว สหกรณ์หมู่บ้าน และกองทุนสวัสดิการ เพื่อปลูกฝังฝึกรอบรม คุณธรรม ความเสียสละ ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน

พ่ออาจารย์บัวศรี ศรีสูง (บ้านคงเค็ง ต.ท่าสองคอน อ.เมือง จ.มหาสารคาม) ผลงานคือ เป็นผู้นำทางความเชื่อศาสนา และพิธีกรรมของชาวบ้าน จากความเชื่อถือศรัทธาทำให้เกิดธุรกิจชุมชน ธนาคารโคกระบือ ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า กลุ่มฉาบปอกิจ และการพัฒนาแหล่งน้ำ

พระราชสีมากรณ์ (วัดพรหมราช ต.คูม อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา) ผลงานคือ พระสงฆ์ผู้นำทางความคิดการอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การยกระดับคุณภาพชีวิต แบบอย่างแหล่งความเชื่อมั่น และภาคภูมิในศักยภาพของชุมชน

กลุ่มที่ 2 ศิลป วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

ศิลป วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต มีท่านผู้รู้หลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรม ศิลป ศิลปกรรมพื้นบ้าน และประเพณี ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Rajabhat Mahasarakham University

ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ได้มีผู้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

พระยาอนุมานราชธน (2516 : 46-48) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมคือ วิถีหรือการดำเนินแห่งชีวิตของชุมชนหมู่หนึ่ง ซึ่งอยู่ร่วมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะ และเป็นสิ่งที่ทำให้กายใจเราในส่วนรวมคือ ประเทศชาติมีความเจริญอยู่ดีกินดี

วัฒนธรรมของชาวไทยแห่งประเทศไทยคือ วิถีชีวิตของไทยในลักษณะที่รวมกัน ณ ที่หนึ่งถ้าแยกย่อยจากประเทศก็จะเป็นท้องถิ่น

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยากรณ์ (2526 : 63-65) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้า และศีลธรรมของประชาชน

รัชนีกร เศรษฐรัฐ (2532 : 56-57) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมใน 3 ลักษณะ คือ ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการ และผลงานที่สร้างสรรค์ต่าง ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดกันมาในสังคมไทยทุกเรื่อง และไม่จำกัดว่าต้องมีกฎหมายกำหนดไว้หรือเป็นกิจกรรมที่ “เจริญ” ตามเกณฑ์ของชนชั้นปกครองของสังคมเท่านั้น แต่รวมถึงของชาวบ้านด้วย

ความหมายที่กว้างที่สุดในวิชามนุษยวิทยาและสังคมวิทยา หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นกลุ่มสังคมหรือหมู่คณะ

2. ขนบประเพณี จะมีลักษณะเป็นแบบแผนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือ มีระเบียบกฎเกณฑ์ กำหนดไว้ชัดเจน และโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมา

3. ธรรมเนียมประเพณี จะเป็นเรื่องธรรมดา ๆ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติมาจนเกิดความเคยชิน

ประเพณีที่สำคัญที่คนทั่วไปรู้จักและถือปฏิบัติกันมาได้แก่

1. ประเพณีที่ทำกันทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง
2. ประเพณีเนื่องกับพุทธศาสนา เช่น บวช เข้าพรรษา ออกพรรษา การสวดมนต์ไหว้พระ ทอดกฐิน วันมาฆบูชา อาสาฬหบูชา ฝังลูกนิมิต ทอดผ้าป่า สลากภัต
3. ประเพณีสำหรับตัวบุคคล ได้แก่ การทำบุญวันเกิด โยนหมไฟ โยนจุก ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ฯลฯ
4. พิธีเบ็ดเตล็ดเฉพาะท้องถิ่น

ศิลปกรรมพื้นบ้าน จะเป็นลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จ ความเฉลียวฉลาดของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาวบ้านที่สามารถแก้ปัญหาธรรมดา ๆ ให้ดูดีมีลักษณะสมบูรณ์และสืบต่อกันมาหลายอายุ และสามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

Rajabhat Maharakham University

1. งานถัก - สาน - ทอ

2. งานจักสาน
3. เครื่องปั้นดินเผา
4. งานแกะสลัก
5. งานโลหะ
6. งานก่อสร้าง
7. งานภาพเขียน

ตัวอย่างกิจกรรมและแหล่งของภูมิปัญญาประเภทนี้ ได้แก่

1. งานถัก สาน และทอ เช่น ปลูกกรดอ้าว - ควบ ใช้เส้นไหมมะพร้าว กระเป๋าข่านลิพาภาคใต้ กระเป๋าถักอูบล ปลูกมิดภาคเหนือ ใช้เส้นตาลมาถักเป็นอุปกรณ์ล้างไหมในงานทอผ้า

งานสาน เช่น กระเป๋าถือใบตาล (ศรีสะเกษ) เสื้อจูด (นราธิวาส) หมวกใบตาล (บุรีรัมย์) เสื้อต้นเตยป่า (กระบี่)

งานทอ เช่น ทอผ้า ก็ไม่มีโครง ก็ขนาดเล็ก ก็ธรรมดา ทอเสื้อ พิมพ์แบบธรรมดา พิมพ์พื้นปลา วัสดุที่ใช้ทอเสื้อได้แก่ กก ผือ รังกา จันทบูร

2. งานจักสาน แบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

1. อุปกรณ์จับสัตว์ ได้แก่ ข้อง ไช ลอบ สุ่ม ตุ่ม ลัน กระชัง
 2. อุปกรณ์อุปโภคบริโภค ได้แก่ กระติบข้าว ก่องข้าว ชั้นโตก ตะกร้า กระชู่ กระบุง กระด้ง กระเชอ กระเบียน กระจาด ครุไส้ น้ำ เป็ดเต็ก
 3. ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ผานและฟาก ยุ้งย้าว ภาชนะสาน
- กวนเกวียน

3. เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่

- บ้านชุมช้าง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย
 บ้านท่าซ้องเหล็ก อำเภวาริน จังหวัดอุบลราชธานี
 บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
 โรงเครื่องปั้น ซอยเจดีย์ปล่อง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
 หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี
 หม้อดินเผา คลองตะเคียน จังหวัดอยุธยา
 บ้านสทิงหม้อ จังหวัดสงขลา
 โรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี
 บ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา

4. งานแกะสลัก ได้แก่

1. งานกระดาด
2. งานผ้าและงานวัสดุอ่อนนุ่ม
3. งานไม้ เช่น ค้ำกระบวย ที่ห้อยคอวัว-ควาย แกะสลักประกอบยานพาหนะแกะสลักไม้ประกอบสถาปัตยกรรม แกะสลักไม้ในงานของพุทธศาสนา
4. งานสลักอิฐหรือหิน
5. งานโลหะ ได้แก่ การปั้นรูปด้วยการตี การหล่อ
6. การก่อสร้าง ได้แก่ บ้านที่อยู่อาศัย อาคารทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ หรือวิหาร อาคารสาธารณะ
7. ภาพเขียน ได้แก่ วัฒนินทร์ (น่าน) วัดหน้าพระธาตุ (บ้านตะคุ ปักธงชัย นครราชสีมา) และ ภาพเขียนบนผนัง ก่ออิฐถือปูน บนไม้ในที่ต่าง ๆ

ตัวอย่างลักษณะวัฒนธรรม ประเพณี และศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของเฉพาะ
ท้องถิ่นแต่ละภาคกลาง ได้แก่

1. การทำถลุงที่บ้านปากน้ำ จังหวัดอ่างทอง
2. การเจาะลูกปิดแบบโบราณของหมู่บ้านจรเข้สามพัน อำเภ่อู้อทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี
3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเป็ง อำเภอพรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
4. หม้อดินเผา ถลุงตะเคียน จังหวัดอยุธยา
5. หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี
6. เพลงพื้นบ้านภาคกลาง
7. การทำโองมังกกร จังหวัดราชบุรี
8. งานแข่งเรือยาว วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ภาคเหนือ ได้แก่

1. บ้านของชนเผ่าถิ่น ได้แก่ บ้านแจลง ตำบลภูคา อำเภอบัว จังหวัดน่าน
หมู่บ้านไทยลื้อ อำเภอเชียงคำ และเชียงม่วน จังหวัดพะเยา
2. เครื่องปั้นดินเผา
3. การทอผ้าพื้นเมืองที่บ้านคูใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
4. บ้านทำร่มบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
5. การทำครกหินและไม้ หมู่บ้านจิว ตำบลบ้านคุ่น อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงราย
6. เครื่องสังคโลก อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
7. ลำไยหมื่นต้นที่หนองซำคั้น อำเภอป่าแหว จังหวัดลำพูน

ภาคอีสาน ได้แก่

1. เพลงพื้นบ้านพื้นเมืองของชาวอีสาน
2. เทคนิคการปั้นหม้อที่บ้านคำอ้อ อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี
3. การทำเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา
4. การทำเครื่องมือเครื่องใช้โลหะ (สำริดและทองเหลือง) ของหมู่บ้าน
ปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
5. การทอผ้าไหมที่บ้านหนองเชียงซุย ตำบลป่าหวายนั่ง อำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่น

6. การสลักบนแผ่นหนัง (คน)
7. เพื่อนภูไทย อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
8. ประเพณีการผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น

ภาคใต้ ได้แก่

1. เรือกอและของชุมชนชาวน้ำ (เล)
2. เครื่องจักสานภาคใต้ตอนล่าง
3. บ้านเรือนคนไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้
4. เครื่องปั้นดินเผา บ้านสทิงหม้อ จังหวัดสงขลา
5. โรงหม้อไห บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นพอที่จะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปะวัฒนธรรม และประเพณี หมายถึง ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึง คุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา เฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้น ๆ

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพในท้องถิ่น

ในอดีตนั้นวิถีชีวิตคนไทยมีความเป็นอยู่และดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติมืออาชีพเกษตรกรรม เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมันมี ความร่ำรวย จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนด และมาอิทธิพลในการผลิตนั้น เช่น การเพาะปลูกข้าว พืชต่าง ๆ จะกระทำให้พอกินในครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็จะทำเพื่อใช้ในประโยชน์นั้น ๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงจะเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนนั้นสงบ และมีความสุขตามอัตภาพ นั้นอาจจะเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ให้รู้จักสันโดษ

แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มเปลี่ยนไปมาก ผกผันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสมดุลของธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลงเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากรัฐมีแผนพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มีการจัดระบบการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น มีการปลูกพืชเดี่ยว ๆ เป็นจำนวนมากเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ฆ่าแมลง เครื่องใช้ เครื่องมือจักรกลต่าง ๆ

การกระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงความสมดุลทางธรรมชาติเลย นอกจากจะเริ่มผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาด นอกจากนั้นสินค้าอุปโภคบริโภคความสะดวกสบายต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตคนไทยมากขึ้น ผลผลิตที่ผูกขาดกับระบบธุรกิจต้นทุนสูงขายได้ในราคาต่ำ จึงเกิดสินค้าระบบเงินผ่อน มีหนี้สินล้นพ้นตัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความล้มละลายทางเศรษฐกิจในชนบทขึ้น เป็นเหตุให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ ส่วนหนึ่งต้องเข้ามาหางานทำในเมือง ผู้หญิงรับจ้างเป็นคนใช้เป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ลูกเรือประมง เด็กปัม ไปทำงานต่างประเทศในตะวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนเฒ่าคนแก่ และเด็กเล็กในหมู่บ้านให้หมดความหวังในการพึ่งตนเอง ในขณะที่พ่อค่านักอุตสาหกรรม และคนชั้นกลางที่ร่ำรวยขึ้น ซึ่งประเด็นนี้ทั้งนายแพทย์ประเวศ วะสี และ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เห็นพ้องต้องกันว่านอกจากชนบทไทย (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ) จะล้มละลายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเกิดการล้มละลายทางสังคมและทางวัฒนธรรมไปพร้อมกันด้วย

สืบเนื่องจากความล้มเหลวที่ผ่านมา ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เอาความล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียน และนำไปสู่แนวความคิดการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้น ให้ปรับสภาพมีความอุดมสมบูรณ์ เช่น เติมด้วยพลังความคิด และพลังกายที่มีอยู่ในการปรับคน ปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำจากสภาพสังคม พ่อค้าคนกลางระบบธุรกิจ ระบบโรงงาน กลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลกลุ่มนี้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับความล้มเหลวเหล่านี้มาได้อย่างภาคภูมิใจ ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์ จากการผสมผสานแนวความคิดระหว่างระบบเกษตรแบบดั้งเดิม กับแบบใหม่ จนมีความผสมกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่อง และนำแนวความคิดความรู้ และประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

กรณีตัวอย่างภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้ ที่โดดเด่นมากได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม (บ้านห้วยหิน ต.ลาดกระทิง อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา) ผลงานคือ การทำวนเกษตร

พ่อคำเตื่อง ภาณี (บ้านโนนเขวา ต.คอนมนต์ อ.สตึก จ.บุรีรัมย์) ผลงานคือ
ผู้นำด้านเกษตรธรรมชาติ หรือสวนภู่านาฟางทำนาโดยไม่ต้องไถ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ไม่ใช่ยา
ปราบศัตรูพืช โดยให้ธรรมชาติ ทำหน้าที่ควบคุมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

พ่ออาจารย์ทองดี นันทะ (บ้านตลาด ต.ก้านเหลือง อ.เวียงน้อย จ.ขอนแก่น)
ผลงานคือ การทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน

นายhren หมัดหลี่ (ประหรน) (บ้านบนคอน ต.เขาพระ อ.รัตนบุรี จ.สงขลา)
ผลงานคือ การทำสวน โดยอาศัยหลักความรู้เรื่องสมุนไพร และการแพทย์แผนโบราณ นำ
ความรู้เรื่องธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ มาเป็นเกณฑ์ในการเลือกพันธุ์ไม้ที่เกื้อกูลกันมาปลูก
รวมในหลุมเดียวกัน

พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย (บ้านตะแบก ต.สตึกไค อ.เมือง จ.สุรินทร์) ผลงานคือ
เกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน แบบพึ่งตนเอง

พ่อชาติ มาระแสง (บ้านกุดชวย อ.หัวตะพาน จ.อุบลราชธานี) ผลงานคือ
เกษตรกรผู้นำด้านเกษตรแบบผสมผสาน

พ่อประคอง มนต์กระโทก (ต.พลับพลา อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา) ผลงานคือ
เกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นหลักการพึ่งตนเอง

พ่อวิเชียร ยุตะวัน (บ้านหนองมันปลา ต.หนองคู อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์)
ผลงานคือ เกษตรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี ทั้งพืช
หลักและพืชเศรษฐกิจ พยายามปรับปรุงวิชาการสมัยใหม่ให้ผสมกลมกลืนกันแบบอย่างดั้งเดิม
ของท้องถิ่น

ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง (บ้านสระคูณ ต.โคกล่าม อ.ลำปลายมาศ
จ.บุรีรัมย์) ผลงานคือ เป็นผู้นำท้องถิ่น นักพัฒนาชนบทแบบอย่างในการพึ่งตนเอง เข้มแข็ง
มานะอดทน ทำคนเป็นตัวอย่างสร้างผลงานด้านไร่นา สวนผสม ธุรกิจชุมชน ธนาคารข้าว
กลุ่มทอผ้า การพัฒนาแหล่งน้ำและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การขยายเครือข่ายกว่า 10 หมู่บ้าน
ในกลุ่มอีโต้้น้อย

กลุ่มที่ 4 แนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม
ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อย ๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบ
อาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้อย่างเป็นสุข
จึงได้เกิดการนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมานำมาผสมผสานกับเทคโนโลยี

สมัยใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัว และชุมชน ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถที่พัฒนาตัวเองและช่วยเหลือต่อสังคม

กรณีตัวอย่าง ภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้ มักจะพบอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่ ขึ้นอยู่กับ กิจกรรมหรือผลงานว่าจะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปหรือไม่ เช่น

การเลี้ยงปลาคุกกี้ในบ่อซีเมนต์ โดย นายสมบัติ เมืองบิล (อยู่บ้านเลขที่ 67 หมู่ที่ 3 ต.หาดอาสา อ.เมือง จ.ชัยนาท) มีวิธีการเลี้ยงใหม่ในบ่อซีเมนต์ที่มีความสูง 2 ท่อ ใช้ที่สะอาด จัดระบบการถ่ายน้ำ ให้อาหารปลาที่คิดสูตรขึ้นมาเองเพื่อความประหยัด ให้วันละ 2 ครั้ง และเลี้ยงกลางแดด 100 เปอร์เซ็นต์ จะทำให้ปลาเจริญเติบโตมากขึ้น

นายวิเชียร อินทร์สีบ เป็นเกษตรกรนักคิดชาวบ้านกึ่ง (อ.ศรีมหาโพธิ์ จ.ปราจีนบุรี) ได้พยายามคิดค้นวิธีที่จะกรองน้ำให้ใส เพื่อเพาะผักปลูกปลาให้รอดตาย จากคิดหาวิธีการกรองน้ำแบบธรรมชาติ โดยชุดท่อพักน้ำเป็นบ่อคั่นขนาดกว้างยาวใกล้เคียงกับสระน้ำใช้ตามบ้านในชนบททั่วไปให้มันขยายพันธุ์จนแน่นบ่อ ซึ่งบ่อกรองน้ำแบบนี้ใช้ได้ทีเดียว หากน้ำที่สูบขึ้นมาจากแม่น้ำปราจีนบุรีแบบปกติไม่ใสแบบน้ำหลาก ต่อมาได้คิดสร้างเครื่องกรองน้ำราคาถูกขึ้นซึ่งสามารถใช้น้ำใสเพาะพันธุ์ปลาได้ทั้งปี

เครื่องนวดข้าว 101 แบบประหยัดใช้เท้าเหยียบหรือใช้มอเตอร์ไฟฟ้าด้วยราคา เพียง 2,000 บาท ช่วยทุ่นแรง ทุ่นเวลาได้มาก เครื่องนวดข้าวนี้คิดค้นโดยอาจารย์ วณิช โสระศรีวิทยาลัยร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด เครื่องจักรนี้สามารถใช้แรงงานคนโดยใช้เท้าเหยียบเหมือนจักรเย็บผ้าให้กรงล้อหมุน และใช้มือยื่นมัดข้าวเข้าไปให้กระทบที่ปุ่มเหล็กคั่นดงบนกรงล้อ เมล็ดข้าวจะร่วงลงโดยง่ายมากไม่ใช้แรงคนถึงอาจต่อมอเตอร์ไฟฟ้า ให้หมุนสายพานได้

นายสาคร ใจเที่ยง และ นายทองมี ศรีมินิลา (บ้านโนนหม่า ต.บางแดด อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ) ผลงานคือ ผู้นำทางความคิดสร้างกาลักน้ำจากอ่างเก็บน้ำบนภูเขา ลงมาใช้ปลูกพืชสวน ไร่ ของชาวบ้าน

อเนก นาคะบุตร (2545 : 182-184) ได้วิเคราะห์กระแสภูมิปัญญาชาวบ้านที่ เคลื่อนไหวในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยได้กล่าวถึงศักยภาพของสถาบันชุมชนต่าง ๆ พระ วัด ผู้นำอาวุโสเครือข่ายต่าง ๆ ที่ยังมีบทบาทอยู่ บุคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาททำให้สังคม ชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจและทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีวัด พระ ความเชื่อถือทางศาสนาและที่เป็นองค์กรรวมของหมู่บ้านนับเป็นคำมหาศาล ที่เป็น

หลักประกันของการพัฒนาคนทางด้านจิตวิญญาณ ความเป็นคนเป็นชุมชน เป็นประเทศที่มี ศักดิ์ศรี มีอิสรภาพ มีอธิปไตย

แนวคิดและหลักการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและ พัฒนาหลักสูตร

ได้มีนักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางการศึกษา และเอกสารการสัมมนาที่เกี่ยวข้องได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534 : 178) ได้เสนอแนะแนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไว้ว่าในการสอนอาชีพ ให้แก่นักเรียนถ้าเราสามารถเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการและหลักการปฏิบัติต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านมาสู่กระบวนการเรียนของนักเรียน ก็จะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองของนักเรียน การแก้ปัญหาชุมชนและอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตของนักเรียนอย่างแท้จริง โดยได้กำหนดแนวทางให้โรงเรียนดำเนินการกิจกรรมดังนี้

1. สำรวจ ค้นหาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านและคัดเลือกส่วนที่สามารถนำมาใช้เป็นเนื้อหาจัดการเรียนการสอนหรือใช้ตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นวิทยากร
2. ติดต่อวิทยากรเพื่อขอความสนับสนุน
3. กำหนดแผนปฏิบัติงาน ปฏิทินการทำงาน ค่าตอบแทนที่จะได้แก่ วิทยากร จัดทำข้อตกลงหรือระเบียบการปฏิบัติที่ชัดเจนร่วมกับวิทยากร
4. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยตามข้อตกลงในข้อ 3 ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านทั้งในรูปแบบการสอนในชั้นเรียนหรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับปราชญ์ชาวบ้าน
5. ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงาน
6. เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ประกาศเกียรติคุณปราชญ์ชาวบ้านที่สนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี

รัตนะ บัวสนธิ (2535 : 142-143) ได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นให้ปราชญ์ชาวบ้านช่วยเสนอความคิดเห็น ความต้องการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การให้ความรู้แก่นักเรียนว่าต้องการให้เด็กรู้และเรียนอะไร
2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาทำได้ 2 วิธีคือ

2.1 ครูเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเป็นตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว

2.2 ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนด้านทอควมปัญญาชาวบ้านรวมทั้งทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วยครูเป็นผู้ดูแลสนับสนุนอยู่วงนอกเท่านั้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาเงื่อนไขความเหมาะสมในเรื่องเวลาและความสะดวกของปราชญ์ชาวบ้านด้วย

วิชัย ตันศิริ (2542 : 25-28) ได้กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านเพื่อการศึกษา ในการบรรยายพิเศษเนื่องในพิธีเปิดการประชุมโครงการผลิตสื่อพื้นบ้านเพื่อการศึกษาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2532 (จากหนังสือรวมบทความการศึกษานอกโรงเรียนของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, พ.ศ. 2532) ไว้ดังนี้

สังคมไทยในสมัยก่อนที่จะมีหนังสือเรียนนั้น จะทำการสอนลูกหลาน โดยการใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน เช่น สื่อประเพณีที่มีอยู่ในนิทาน คำสอนของพระ ซึ่งอยู่ในประเพณีที่ต้องปฏิบัติ ประเพณีการอยู่ไฟ การห่อก่อกมลูก สื่อต่างๆ เหล่านี้จะแฝงค่านิยมต่างๆ เอาไว้และในการจัดการศึกษาที่คตินั้นจะต้องเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับระบบพื้นฐานโครงการ เดชโลฟ ก็ใช้วิธีการนี้โดยใช้ชุมชนเป็นหลัก ให้เขาร่วมมือกันคิดหาปัญหาของชุมชนและแนวทางแก้ไข โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานของเขาเองเป็นพื้นฐานของการศึกษา เรียกว่า (Indigenous Learning System) บาทที่ก็เรียกว่า นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีวิธีการดำเนิน 2 วิธีคือ

1. นำวิธีการ เช่น เอนิทานมาเป็นสื่อ
2. นำความรู้พื้นฐานของประชาชนมาเป็นพื้นฐานการให้การศึกษา

เอนก นาคะบุตร (2545 : 176-178) ได้บรรยายเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการเรียนการสอนที่ห้องประชุมภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2534 (จากเอกสารสัมมนา เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ได้เสนอแนวทางได้ดังนี้

แนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 กลุ่ม คือ

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ ความคิด ความสามารถในการสังเคราะห์ หรือที่เรียกว่า “ปัญญาชนชาวบ้าน”

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่รอบรู้ และรู้รอบหลักการ สามารถให้ข้อคิดเห็นกับชาวบ้านได้หรือที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน”

ในการศึกษาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านจะต้องเลือกคู่คว่ำ จะเรียนรู้เรื่องอะไร และจะเอาไปใช้อย่างไร และจะต้องหาองค์ประกอบเข้ามาใช้ให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมในระดับการเรียนรู้ เช่น วิชาศีลธรรม อาจให้เด็กไปวัดมากขึ้น หรือให้พระมาโรงเรียนมากขึ้น วิชาเกษตรให้เด็กทำแปลงเกษตรจริงแล้วโยงกับพ่อแม่ทำ หรือโยงกับวิทยากรที่พ่อแม่เด็กที่มีรู้เรื่องเกษตรจริง ซึ่งสามารถทำในระดับการเรียนการสอน

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนที่ควรคำนึงถึง ความรู้ความสามารถของภูมิปัญญา นำมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นความรู้และงานของภูมิปัญญา และบางครั้งการสื่อสารในด้านภาษานั้นก็เป็นปัญญาในการถ่ายทอดของวิทยากร จึงควรพิจารณาถึงภาษาที่ภูมิปัญญาที่มีความถนัดเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด

จากการสัมมนาของนิสิต ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร” ได้สรุปวิธีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ดังนี้

1. กำหนดนโยบาย และแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน ที่มีต่อการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น การทำแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลา กำหนดงบประมาณ บุคลากร และสถานที่ที่จะดำเนินงาน
2. การปรับหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้ รวมทั้งมีแนวทางประเมินผลที่ชัดเจน และต้องคำนึงถึงการนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน
3. การจัดเวลาสำหรับวิทยากร ที่จะมาให้ความรู้และเวลาของโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกัน
4. การนำภูมิปัญญามาใช้ต้องคำนึงถึงสภาพท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น
5. การสำรวจความต้องการของผู้เรียน เพื่อจะนำภูมิปัญญา มาใช้ให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน และจะได้จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย และระดับความสามารถของผู้เรียน

6. การสำรวจแหล่งข้อมูล ทั้งที่เป็นตัววิทยากร และสื่อ/อุปกรณ์ที่จะนำมาใช้

7. การสำรวจถึงความพร้อมของสถานที่ที่จะใช้ในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของภูมิปัญญาอันนั้น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นในโรงเรียนหรือสถานที่ประกอบอาชีพในชุมชนก็ได้

สรุปได้ว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น โดยทั้งนี้จะต้องมีวิธีการและวางแผนดำเนินงานไว้อย่างเหมาะสม มีการสำรวจข้อมูลสภาพของภูมิปัญญาและสภาพความต้องการของท้องถิ่น เพื่อเชื่อมโยงหลักสูตรและกิจกรรมของโรงเรียนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อกัน

ธรรมชาติของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งกลุ่มชนต่าง ๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานร้อยนับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ในแง่ที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลองและกระบวนการคัดสรรปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ แม้กระนั้นก็ดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็มีข้อแตกต่างจากวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญอยู่ 2 ประการด้วยกันคือ ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง องค์ความรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะด้วยเหตุนี้เอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนใน สัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศของท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่งได้เสมอไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพ หรือ

ความสามารถที่ใช้แก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ หรือคือแก่นของชุมชน ที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. คติความคิด ความเชื่อ หลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเองและได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. แนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ ในชุมชน อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การสอน

- เป็นองค์ความรู้ และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรม สอดแทรก อยู่ด้วย
- สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่คนและสังคม อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาของผู้เรียน

มุ่งให้ผู้เรียน

- รู้จักตนเอง
 - รู้จักชุมชนที่ตนอยู่อาศัย
 - มีความรู้สึผูกพันกับชุมชน
 - มีความเข้าใจ และรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก
- ชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนของตนเอง
- สามารถพัฒนาแนวคิดและแนวทางใหม่ ๆ
 - มีส่วนร่วมในการปรับปรุง ดัดแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนให้เกิด
- ความสอดคล้องกลมกลืนระหว่างสภาพความเป็นอยู่เดิมกับเทคโนโลยีและความก้าวหน้าของ สังคมสมัยใหม่

องค์ความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาผู้เรียนที่ต้องควบคู่และสอดคล้องกัน

มี 3 ประการ ได้แก่

1. ความรู้ด้านิกรับผิดชอบต่อศีลธรรม และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ
2. ความรู้ในเรื่อง การบริหาร การจัดการ ให้เกิดพลังโดยมีความสำนึกที่ถูกต้อง
3. ความรู้ในเรื่องเทคนิค วิธีการปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ

บทบาทของผู้รู้ในท้องถิ่น (ภูมิปัญญาท้องถิ่น)

- พัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียน หรือหน่วยงานในท้องถิ่น
- วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน
- ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับผู้เรียน

การพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนการพัฒนา

1. การสนทนากลุ่ม (ตามประเด็นที่กำหนด)
2. นำผลการสนทนากำหนดหาสาระคาม

Rajabhat Sakon Nakhon University

- จุดมุ่งหมาย
 - เนื้อหาสาระ
 - กิจกรรมการเรียนการสอน
 - การวัดและประเมินผลการเรียน
3. ตรวจสอบความเหมาะสม โดย
 - ผู้เชี่ยวชาญ
 - ผู้เข้าร่วมการสนทนา

ความคิดสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชาวบ้านเป็นผู้สร้างภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตมีการสืบทอดภูมิปัญญาจากบุคคลรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยการแสดงออกในรูปของวิธีการคิด การกระทำ การปฏิบัติผลผลิตของภูมิปัญญามีลักษณะเป็นรูปธรรม นามธรรมและสัญลักษณ์ ตามระดับของวัฒนธรรม โดยที่ไม่มีใครทราบว่าเกิดขึ้นเมื่อใดใครเป็นผู้เริ่มต้นแต่ทุกคนรับรู้ตรงกันว่าเรื่องของภูมิปัญญานั้นเป็นผลผลิตของความคิดสร้างสรรค์ทั้งในระดับของการคิดแปลงสิ่งที่มีอยู่แต่เดิม ด้วยการนำมาจัดรูปแบบใหม่ และระดับของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมาตามความเหมาะสมโดยอาศัยความผสมผสานกันของหลักวิชาของศิลปะและวิทยาศาสตร์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว บุคคลผู้ที่สร้างภูมิปัญญาในชุมชนมักจะเรียกกันว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local wisdom)

เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540 : 11-12) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และการดำรงชีวิตในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีการสืบสานกันมา และเป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวเข้ากับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ซึ่งตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และมีการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกับกลุ่มอื่นก่อให้เกิดการแก้ปัญหาในส่วนที่เป็นบริบทของสังคม และวัฒนธรรม ของกลุ่ม

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาจึงมีทั้งส่วนที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ และ ส่วนที่มาจากภายนอก รวมทั้งส่วนที่ผลิตขึ้นใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัว ให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภูมิปัญญาหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้นจาก ความคิดสร้างสรรค์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เป็นต้นแบบ และภูมิปัญญาที่เกิดจากการดัดแปลง สิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นรูปแบบใหม่เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสมบูรณ์ ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ของชาวบ้านมีดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

1. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยของมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่บุคคลอาศัยอยู่ สภาพ ภูมิประเทศของไทยมีทั้งที่ราบลุ่ม ริมฝั่งน้ำ ที่ราบสูง ภูเขา ป่า และทะเล การสร้างที่อยู่อาศัย จึงมีความเชื่อมโยงกับพื้นที่ ทั้งความคิดในเรื่องของบ้านรูปแบบของบ้าน วัสดุที่ใช้และ ประโยชน์ใช้สอย จึงมีความแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่ลักษณะบ้านไทยในภาคเหนือ ภาค กลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ จึงมีลักษณะแตกต่างกันหลาย ๆ ด้าน แต่ก็มี ความเหมือนกันตรงที่ บ้านไทยในแต่ละภาคเกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ด้านการดัดแปลงวัสดุสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ ในท้องถิ่น นำมาเปลี่ยนรูป ประกอบกันเข้าเป็นบ้านของแต่ละภาคที่มีเอกลักษณ์ สวยงาม ลง ตัวและใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด

2. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านอาชีพ เครื่องใช้ในการทำมาหากินหรืองาน

ประดิษฐ์กรรม

อาชีพและเครื่องใช้ในการทำมาหากินมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นอย่างมากชาวบ้าน ได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า ประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านขึ้นมา มากมาย ตั้งแต่วัตถุชิ้นเล็ก ๆ เช่น เครื่องมือใช้ดักจับสัตว์ในพื้นที่ เครื่องจักสานประเภทต่าง ๆ เครื่องใช้ จนถึงประดิษฐ์กรรมชิ้นใหญ่ ๆ ที่ทำงานด้วยการใช้แรงงานแรงจากสัตว์และใช้ พลังงานจากธรรมชาติ เช่น น้ำ และ ลม ตัวอย่าง เช่น ครกกระเดื่อง กังหัน รั้ววิดน้ำ

เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำขึ้นมาจากวัฒนธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งสิ้น และเป็นผลผลิตจากความคิดสร้างสรรค์ ทั้งในลักษณะการเปลี่ยนแปลงรูป และความคิดสร้างสรรค์ระดับการสร้างรูปแบบใหม่ งานประดิษฐกรรมนอกจากส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ และการทำมาหากินแล้ว ยังมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่สร้างความบันเทิงและนันทนาการอีกด้วย เช่น เครื่องดนตรีไทยชนิดต่าง ๆ รวมทั้งของเล่นเด็กประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่มากมายในทุก ๆ พื้นที่ของประเทศไทย งานประดิษฐกรรมทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของความรัก ความภาคภูมิใจ และการตระหนักในคุณค่าที่คนยุคปัจจุบัน สามารถเชื่อมโยงสายใยของความรักไปยังบรรพบุรุษของตนในอดีต

3. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านศิลปวัตถุและศิลปกรรม

ภูมิปัญญาทางด้านนี้มีอยู่มากมาย ตั้งแต่ผ้าทอลวดลายสวยงามประจำถิ่นของภาคต่าง ๆ ซึ่งมีเอกลักษณ์สร้างสรรค์เฉพาะตัว จิตรกรรมพื้นบ้านตามวัดวาอารามต่าง ๆ การแกะสลัก การทำเครื่องถม เครื่องเงินลายประดับมุก ศิลปะปูนปั้น เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น ความคิดสร้างสรรค์ด้านนี้เกิดขึ้นทั้งลักษณะการดัดแปลงและการสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับภูมิปัญญาสร้างสรรค์ในเรื่องอื่น ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

4. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านอาหาร

อาหารไทยมีลักษณะพิเศษตรงที่ส่วนประกอบของอาหาร ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์มากกว่าอาหารของชนชาติอื่น นอกจากนี้จะต้องมีความคิดในเรื่องของการจัดการตกแต่งด้วยการใช้ศิลปะออกแบบอย่างสวยงาม ประณีตทำให้สะดุดตาเกิดความสนใจ ขณะเดียวกันส่วนผสมของอาหารประกอบด้วย สมุนไพร และพืชผักที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก การประกอบอาหารและการจัดอาหารนับเป็นศาสตร์ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “คหกรรมศาสตร์” ส่วนเทคนิคการดัดแปลงเปลี่ยนรูปแบบของอาหารและการคิดค้นรูปแบบอาหารขึ้นมาใหม่นับเป็นความคิดสร้างสรรค์

อาหารไทยในปัจจุบันมีลักษณะที่เกิดจากการเพิ่มเติม ดัดแปลง ผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ทำให้รูปแบบและรสชาติแตกต่างไปจากเดิม และยังมีอาหารที่คิดค้นขึ้นใหม่อีกมากมายตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้แก่กันอย่างไรก็ตามภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านอาหารก็ยังถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติไทย

5. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย

สมุนไพรไทย และการแพทย์แผนไทย เป็นภูมิปัญญาสร้างสรรค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการรวบรวมความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติทดลองกันอย่างมีระบบ และจารึกไว้ในสมุดไทย เป็นตำราของภาคต่าง ๆ นอกจากนี้มีการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการรักษาไปสู่ลูกหลาน วิธีการใช้ยาสมุนไพรก็มีอยู่หลายวิธีคือ ใช้เป็นน้ำยา ลูกกลอน ยาผง ยาต้ม ยาเคี้ยว ยาเหน็บ ยาคุม ยาขง ยาทา ยาอม ยาอาบ ยาเช้ ยาเป่า ยามวน ยาบัววัน ยาประคบ ยาสกัด ยาน้ำส้ม ยาน้ำกระสาย ยาสูบ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540 : 212)

6. ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านมุขปาฐะ

ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ด้านนี้เกิดขึ้นจากบุคคลที่เป็นปราชญ์ในท้องถิ่นได้เก็บสะสมความรู้ ประสบการณ์ทั้งศิร้าย ทุกข์และสุข ผิดและถูกที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิต การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลและสภาพแวดล้อม แล้วนำไปถ่ายทอดให้กับลูกหลานต่อ ๆ กันไป วิธีการถ่ายทอดกันก็ใช้การบอกเล่า ในลักษณะปากต่อปาก จึงมีชื่อเรียกตามภาษาวิชาการว่า “มุขปาฐะ” ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ในด้านนี้ ประกอบด้วย ถ้อยคำที่เป็น สุภาษิต คำคมความเปรียบ คำพังเพย เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้าน นิทาน ปริศนาคำทาย นาฏกรรม และการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งแต่ละเรื่องมีลักษณะแสดงความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของท้องถิ่นของตน

ในเรื่องของภูมิปัญญา ประเทศใดที่เป็นประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนา ก็จะส่งคนไปเรียนไปศึกษาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศที่พัฒนาแล้วจึงมีโอกาสครอบงำความรู้ ความคิด และค่านิยมประเทศที่ส่งคนไปเรียนไปศึกษา ดังตัวอย่างที่ส่งคนไทยไปศึกษายังประเทศสหรัฐอเมริกา ยุโรป หรือญี่ปุ่น พวกนี้กลับมาแล้วก็จะกลับมาชื่นชมประเทศที่ตัวเองเข้าไปเรียน ไปศึกษาหรือไปดูงาน ภูมิปัญญาต่างชาติจึงครอบงำ ภูมิปัญญาไทยจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม

คนไทยจะต้องแยกวัฒนธรรม และความรู้ที่ไปรับเอามาจากต่างประเทศ เลือกแต่สิ่งดี ๆ ที่เข้ากับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทย อย่ารับวัฒนธรรมที่ไม่ดีของต่างชาติเข้ามา และอย่าดูถูกภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาสากลที่ดีก็มี ที่เป็นอวิชชาก็มาก คือยิ่งรู้มากก็มีปัญหา มาก มีทุกข์มาก เช่น ฝรั่งเศสสอนกันมาว่า ถ้าอยากมีความสุขมาก ก็ต้องบริโภคมาก จนเกิดปัญหาต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม คนไทยไปมีค่านิยมแบบฝรั่ง จึงเกิดปัญหามีหนี้สินกันทั่วประเทศเพราะบริโภคตามฝรั่งทั้งนี้เฉพาะตัวและหนี้จากต่างประเทศคนไทยโชคดีที่ยังมีใน

หลวง พระองค์ท่านได้มีพระราชดำริให้คนไทยอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อคนไทยจะได้ไม่มีหนี้สิน

วิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทย คนไทยจะยังคงรักษาไว้ได้เพียงใด คำตอบก็ต้องขึ้นอยู่กับคนส่วนใหญ่ของประเทศว่าจะรักษาไว้ได้เพียงใด คำตอบก็ต้องขึ้นอยู่กับคนส่วนใหญ่ของประเทศว่าจะรักษาไว้ได้หรือไม่ โดยเฉพาะบุคคลชั้นนำของชุมชน สังคม และประเทศชาติที่จะต้องช่วยกันรักษาช่วยเป็นแบบอย่างให้เยาวชนรุ่นหลัง

วัฒนธรรมของไทยก็เหมาะสมกับคนไทย เช่น ชาวเหนือก็ควรจะรักษา วัฒนธรรมชาวเหนือ ชาวเหนือมีวัฒนธรรมการแต่งกาย การกิน การสร้างบ้านเรือน หรือแม้แต่ ภาษาพูดก็ควรจะรักษาไว้ให้ได้ อย่าเลียนแบบคนกรุงเทพฯ ถ้าคนเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ทำทุกอย่างให้เหมือนคนกรุงเทพฯ หรือภาคอื่น ๆ ก็คงไม่อยากจะไปเที่ยวเหนืออีกแล้ว เพราะขาดเสน่ห์ชาวต่างชาติที่มาเที่ยวเมืองไทยก็อยากไปดูวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ภาคอื่น ๆ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง หรือภาคใต้ ก็ควร จะรักษาวัฒนธรรมของถิ่นให้ดี อย่าเลียนแบบกรุงเทพฯ หรือเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก ถ้า ทำทุกอย่างเหมือนกรุงเทพฯ หรือตะวันตก นักท่องเที่ยวก็คงไปเที่ยงเพียงครั้งเดียวแล้วก็ไม่ไปอีก

วัฒนธรรมไทยที่ดีงาม ที่ควรบำรุงรักษา

1. พระราชประเพณีที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น พระราชพิธีเฉลิม พระชนมพรรษา พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีแห่เรือ ฯลฯ
2. ประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ฯลฯ
3. ภาษาไทย คนไทยมีภาษาเป็นของตนเอง มีตัวอักษร มีเลขไทย ซึ่งแสดงถึง ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษคนไทยจะได้มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เพราะมีเอกลักษณ์ ของตนเอง บางประเทศไม่มีภาษาของตนเองจึงไม่มีความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตนเอง
4. การเป็นคนยิ้มง่าย ที่ชาวโลกยกย่องที่ประเทศอื่นไม่มี LAND OF SMILE เป็นจุดขายให้คนทั่วโลกอยากมาเที่ยวเมืองไทย
5. การเป็นคนชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีน้ำใจ กว้างขวาง สามารถอยู่ร่วมกับผู้นับถือ ศาสนาอื่นได้อย่างสันติ
6. คนไทยรู้จักประสานผลประโยชน์ รู้จักประนีประนอมเพื่อความสงบ
7. กิริยามารยาทไทย การเคารพกราบไหว้ โดยเฉพาะการไหว้แบบไทย ๆ ที่ ชาวโลกประทับใจมีรูปลักษณ์

8. ศิลปกรรมไทย เช่น งานประดิษฐ์ต่าง ๆ จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย สถาปัตยกรรมไทย ฯลฯ

9. คนตรี นาฏศิลป์ วรรณกรรมไทยและเพลงไทย

10. อาหารไทย อาหารไทยต้องใช้ศิลปะ ทั้งวิธีปรุงรสชาติ สี สัน การตกแต่ง โดยเฉพาะการแกะสลักอาหารไทย อาหารไทยบางชนิดมีชื่อเสียงไปทั่วโลก เช่น ต้มยำกุ้ง ผัดไทย แกงเขียวหวาน ส้มตำ ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยได้รับอารยธรรมที่สำคัญของโลก คือ จากอินเดีย และจีน ไทย ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดีย โดยผ่านมาทางพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ (พิธีกรรมและความเชื่อ) และรับเอาวัฒนธรรมจากจีน ชาวจีนเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย เริ่มแรกมีจำนวนประมาณ 3 ล้านคนเศษ ชาวจีนส่วนใหญ่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก่อน พ.ศ. 2492 เหตุที่อพยพก็คือหนีความอดอยากในประเทศจีน หนีภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังจะเข้าปกครองประเทศจีน (ผู้นำที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนเป็นคอมมิวนิสต์คือ เหมา เจ๋อ ตุง) ชาวจีนจำนวนมากนับถือคำสอนของขงจื้อ เล่าจื๊อ ลัทธิเต๋า ชาวจีนรุ่นหลังที่เกิดในประเทศไทยก็ได้กลายเป็นคนไทย เปลี่ยนชื่อ เปลี่ยนนามสกุล เป็นไทยจนเกือบหมด ปัจจุบันจึงแยกไม่ออกว่าใครไทยแท้ ใครไทยไม่แท้ วัฒนธรรมของจีนผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยอย่างไม่มีข้อขัดแย้ง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

วรภรณ์ บางเลี้ยง (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ของหน่วยงานในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พบว่า ทุกหน่วยงานในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พบว่า ทุกหน่วยงานในสังกัด สำนักงานในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีการศึกษาทำความเข้าใจหลักสูตรในเนื้อหาที่ตรงกัน มีการวิเคราะห์หลักสูตรเพื่อนำไปใช้มากกว่าจะเป็นการวิเคราะห์เพื่อจะปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้จากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติลงไปตามลำดับจนถึง โรงเรียนมีการพัฒนาหลักสูตรกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพมากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่ทำโดยลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร

สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ (2535 : บทคัดย่อ) โครงการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนการผลิตข้าวเม่าบ้านแก่งโพธิ์ พบว่า “ความสำเร็จในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คอสูกับภัยแล้งจะมีรายได้ตลอดปี สามารถแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนได้ ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่น ที่มีคลองส่งน้ำเข้าถึงหมู่บ้านอีกเป็นจำนวนมาก”

เวกวรรณ น้่าันเทียะ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดชัยภูมิ : กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว ผลการวิจัย

1. แนวนโยบายกำหนดให้มีการปรับปรุง ระบบ หลักสูตร เนื้อหาสาระ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ให้ผู้บริหารมีอำนาจนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษาพัฒนาให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น กับวิทยาการสมัยใหม่
2. แนวทางปฏิบัติ กำหนดให้ทำข้อมูลแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งวิทยากร จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติจริง โดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้เนื้อหา การเรียนการสอน ส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นเนื้อหาในเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คุณค่าความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ คุณค่าของคำสอน ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้แหล่งน้ำ และคุณค่าของศาสตร์ท้องถิ่น มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก
3. วิธีถ่ายทอดส่วนใหญ่นิมนต์พระมาเทศนา ศึกษาแหล่งความรู้ในวัดและชุมชนและได้นำเนื้อหาจากรายการวิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ บทเรียนสำเร็จรูปและวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาถ่ายทอดปัญหา โรงเรียนส่วนใหญ่ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านงบประมาณ มีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในประเด็นย่อย พบว่า มีปัญหาระดับมากในเรื่องขาดการรับรู้ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ ขาดการสนับสนุนงบประมาณ มีขั้นตอนมาก มีไม่เพียงพอและขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด

ข้อเสนอแนะและแนวทาง ผู้วิจัย ได้เสนอแนะไว้ว่า หน่วยที่รับผิดชอบและโรงเรียน ควรดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. พัฒนาคณาจารย์ให้มีความรู้ ความเข้าใจในศาสตร์ท้องถิ่น มีความสามารถในการถ่ายทอดและมีความตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. จัดการเรียนการสอนในเชิงรุก
2. จัดหาวัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอและแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ

3. จัดทำข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. สร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากร
5. จัดตั้งองค์กรระดับชาติ
6. ลดขั้นตอนด้านงบประมาณ
7. กระจายอำนาจสู่ชุมชน
8. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและส่วนกลาง

สุพิศม์ สมศรี (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา เรื่องสภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สรุปได้ดังนี้ การพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา มีการดำเนินการในลักษณะดังต่อไปนี้

1. การปรับปรุงกรรมการเรียนหรือจัดกิจกรรมเสริม
2. การปรับหรือเพิ่มลครายละเอียดเนื้อหา
3. การทำเนื้อหารายวิชาใหม่
4. การพัฒนาสื่อการเรียนการสอนและการปรับปรุงกรรมการเรียนการสอน

หรือ กิจกรรมเสริมเป็นลักษณะการพัฒนาหลักสูตร ที่ดำเนินการมากที่สุด ทรัพยากรท้องถิ่นที่นำมาใช้ ในการพัฒนาหลักส่วนใหญ่ เป็นทรัพยากรบุคคล และนำมาใช้ในกิจกรรมงานและพื้นฐานอาชีพ ปัญหาการนำทรัพยากรท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านทรัพยากรบุคคล ปัญหาที่พบ คือ บุคคลเป็นทรัพยากรไม่มีเวลาว่างพอ ปัญหาในการนิเทศของศึกษานิเทศก์ พบว่า ศึกษานิเทศก์ มีการกิจอื่นที่ต้องปฏิบัติ จึงไม่สามารถนิเทศได้ตามกำหนด

สุพิศม์ สมศรี (2541 : บทคัดย่อ) สภาพการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา โดยภาพรวม มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากทุกด้าน และมีข้อสังเกตว่า ด้านที่มีการปฏิบัติมากเป็นอันดับแรก คือ การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ ส่วนด้านที่มีการปฏิบัติเป็นอันดับสุดท้าย คือ การจัดทำคำอธิบายรายวิชา ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา โดยภาพรวมพบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน

พบว่า เกือบทุกด้านมีปัญหา มากกเว้นด้านการจัดการ ที่มีปัญหาอยู่ระดับ น้อย มีข้อสังเกตว่า ด้านที่มีปัญหา มากเป็นอันดับแรก คือ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ และอาคารสถานที่ ส่วนด้านที่มี ปัญหาอันดับสุดท้ายคือ ด้านการจัดการ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มตัว อย่างได้เสนอแนะมากที่สุดในแต่ละด้าน ดังนี้

- 1.1 ควรส่งเสริมให้บุคลากร เข้าร่วมสัมมนาเพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
- 1.2 ควรส่งเสริมให้นำวัสดุ อุปกรณ์ ที่เป็นทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้

ในการพัฒนาหลักสูตร

- 1.3 ควรลดขั้นตอนการใช้จ่ายเงินงบประมาณ
- 1.4 ควรมีการจัดสัมมนาให้ความรู้แก่ครู เกี่ยวกับการใช้และการพัฒนา

หลักสูตร

อังกุล สมตะเนย์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการนำภูมิ ปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรใน โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า

ผู้บริหาร โรงเรียน ศึกษานิเทศก์ และครูวิชาการ โรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วย และได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม โดยการเชิญภูมิปัญญา ท้องถิ่นมามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

สงกรานต์ คำพิไสย์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การติดตามการนำ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ไปใช้ในเขตการศึกษา 9 ผลการศึกษา พบว่า สภาพการปฏิบัติ ด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนปฏิบัติมากใน เรื่อง จัดแบ่งกลุ่มนักเรียนตามความต้องการ ความถนัดและความสามารถ มีการปฏิบัติน้อยใน เรื่องการจัดทำเนื้อหาวิชาใหม่หรือนำหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นไปใช้ การประเมินผล การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น การใช้แหล่งวิทยาการและวิทยากรบุคคลภายนอก การ วางแผนการฝึกอบรมวิทยากรและครูในกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรระดับ ท้องถิ่น และการเพิ่มเติมจุดประสงค์การเรียนรู้ในสมุดประจำชั้นสภาพปัญหาการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนมีปัญหาใน เรื่อง การจัดแบ่งกลุ่มการเรียนตามความต้องการ ความถนัดและความสามารถ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับ หรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา การเลือกใช้ในการปรับปรุง เพิ่มเติม ตัดทอน เนื้อหาสื่อต่างๆ ที่มีอยู่

การศึกษาองค์ประกอบของหลักสูตร เพื่อกำหนด หลักสูตรท้องถิ่น การสำรวจสภาพปัญหา ความต้องการของผู้เรียนการกำหนดปรัชญา อุดมการณ์ วัตถุประสงค์และนโยบายของ โรงเรียน ส่วนกิจกรรมที่เห็นว่ามีปัญหามากคือ การจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริม ประสบการณ์ หรือทำแบบฝึกหัดชิ้นใหม่ การขออนุมัติหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่ และความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ชอุ่ม กรไกร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรระดับ ท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ ตาม ความเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการ โรงเรียน ผลการวิจัย พบว่า ผู้บริหารและครู วิชาการ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ มีความเห็นว่า โรงเรียนมีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ในระดับปานกลาง แต่มีความต้องการที่จะพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นในระดับมาก ความคิดเห็นของผู้บริหารและครูวิชาการ โรงเรียนประถมศึกษา ที่มีต่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ของ โรงเรียนประถมศึกษาไม่แตกต่างกัน

สุรชาติ งามนิล (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น ในกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ ของ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิจิตร ผลการศึกษา พบว่า โรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ มีการสนับสนุนให้ครูนำทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมถึงทรัพยากรทางสังคมในชุมชน มาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น โดยการให้คำปรึกษาหารือ ข้อเสนอแนะ ให้บริการด้าน วัสดุ อุปกรณ์และสถานที่ ประเภทและลักษณะการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ ที่โรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่นำมาใช้ได้แก่ พืชและสัตว์ โดยนำมาใช้ในการประกอบ การเรียนการสอน ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ บุคลากรภายในโรงเรียน โดยการเชิญมาเป็นผู้ให้ คำปรึกษาหารือข้อเสนอแนะ ทรัพยากรวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำ หมู่บ้านและวัด อุโบสถ มัสยิด โดยใช้เป็นสถานที่ ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมของ ครู ในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น ทรัพยากรชุมชน ได้แก่ กิจกรรม ต่าง ๆ ในชุมชน โดยการศึกษาเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการพัฒนาหลักสูตร ตามความต้องการของท้องถิ่น

ปัญหาการส่งเสริม สนับสนุนให้ครูนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น ในกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ ที่โรงเรียน

ประถมศึกษาส่วนใหญ่พบ คือ ขาดงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยเหนือ และบุคคลที่เป็น ทรัพยากรอยู่ห่างไกล ปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการ ของท้องถิ่น ในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ บุคคลที่เป็นทรัพยากรที่ไม่มีเวลาว่างพอ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติมีจำนวนจำกัด เวลาไม่เหมาะสมต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นและทรัพยากรทางสังคม ในชุมชนที่ห่างไกล โรงเรียน ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากโรงเรียน

รัตนะ บันสนธิ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่ง ในเขตภาคกลางตอนล่าง” พบว่านโยบายระดับเหนือ โรงเรียน เช่น นโยบายประเมินคุณภาพ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนชั้นประถมศึกษาหมอบหมายให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนำไป ปฏิบัตินั้น ส่งผลให้ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้เกรงว่าหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น จะทำให้การเรียน การสอนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรแม่บทจบไม่ทันท่วงที กับการทดสอบประเมินผลสัมฤทธิ์ ปลายปีการศึกษา อันจะส่งผลให้อันดับคุณภาพสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน อยู่ในระดับไม่น่าพอใจ ซึ่งผลอันดับที่ไม่น่าพอใจนี้ มีผลทางอ้อมต่อการพิจารณาความดี ความชอบ และการเลื่อนขั้น เงินเดือนของครูอีกส่วนหนึ่งด้วย ครูจึงรีบสอนให้จบเนื้อหาในหลักสูตรแม่บท นอกจากนั้น นโยบายและแผนงานย่อย ๆ อื่น เช่น การจัดประกวดแข่งขันประเภทต่าง ๆ ก็มีมีส่วนทำให้อาจารย์ใหญ่และครูต้องปฏิบัติงาน เพื่อตอบสนองนโยบายนั้น เป็นผลให้อาจารย์ใหญ่และครู ไม่มีเวลาทุ่มเทให้กับงานวิชาการเท่าที่ควร

มนัส ปานขาว (2536: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การปฏิบัติงานของศึกษานิเทศก์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : กรณีศึกษาในสังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย สรุปว่า

1. ศึกษานิเทศก์อำเภอมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) อยู่ในระดับปานกลาง คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 61.90
2. ศึกษานิเทศก์อำเภอมีการปฏิบัติงานในการมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตร ให้สอดคล้องกับท้องถิ่นอยู่ในระดับ น้อย โดยเฉพาะการติดตามผลการใช้หลักสูตรและการให้ ความร่วมมือกับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด กลุ่มโรงเรียน โรงเรียน ในการผลิต เอกสารประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

3. ศึกษานิเทศก์อำเภอ สามารถปฏิบัติงานบรรลุความสำเร็จในเรื่องดังกล่าว อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการประชุม อบรม สัมมนา ให้คำปรึกษา สาธิต แนะนำในการใช้พัฒนาหลักสูตร

4. ศึกษานิเทศก์อำเภอ โดยภาพรวมมีปัญหาอยู่ในระดับ มาก โดยเฉพาะการขาดแหล่งศึกษาค้นคว้า ผู้บริหารและครูผู้สอน ไม่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตร ขาดเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ ในการดำเนินงาน ผู้ปกครองและชุมชน ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม ผู้บังคับบัญชาขาดการกำกับ ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง และจริงจังขาดการวางแผนงานร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน

5. ศึกษานิเทศก์อำเภอ มีความต้องการปรับปรุง การพัฒนาหลักสูตรอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในเรื่อง ความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน และมีศึกษานิเทศก์เพียงพอ กับปริมาณที่ปฏิบัติ และให้มีการวางแผนร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง

6. ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เห็นว่า ศึกษานิเทศก์อำเภอ ควรปฏิบัติงานให้มากกว่าปัจจุบัน โดยเฉพาะเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติงาน มีความรู้ ความสามารถที่เหมาะสมกับงานปฏิบัติงานนิเทศติดตามผล จัดอบรม สัมมนา ให้คำปรึกษาหารือ เป็นวิทยากร ประสานงานในการดำเนินการใช้และพัฒนาหลักสูตร

สมหมาย ปานสันเทียะ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและแนวทางบริหารหลักสูตร ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนทุกขนาด มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรด้านการเตรียมความพร้อม การจัดการเรียน การสอน และการนิเทศติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับมาก แต่มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย

ผลการศึกษานี้เปรียบเทียบได้ว่า โรงเรียนขนาดกลาง มีการปฏิบัติงานน้อยกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ค่า $F = 4.67$ โรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาในการปฏิบัติมากกว่าโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 ค่า $F = 16.60$

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารหลักสูตรพบว่า โรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษกับปัญหาการขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน และบุคลากร ครูมีพฤติกรรมการสอนคงเดิม เพราะความไม่เพียงพอของการนิเทศการสอน

เมตตา ท่งสิบสาม (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาบริหารหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา ที่นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงและต่ำ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี พบว่า โรงเรียนประถมศึกษา ที่นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มีการบริหารหลักสูตรแตกต่างจากโรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ การจัดครูเข้าสอน การวางแผนการสอน การจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรการจัดบริการห้องสมุด การใช้แหล่งทรัพยากรชุมชน ความสัมพันธ์กับชุมชน การนิเทศการสอนการวัดและประเมินผลและการสอนซ่อมเสริม โรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ดำเนินการวางแผนในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ด้วยบรรยากาศแห่งประชาธิปไตย

मुख วิสัย (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาสภาพการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า สภาพการดำเนินการบริหารหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคามทั้ง 9 ด้าน พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน กลุ่มกรรมการและพื้นฐานอาชีพหรือการทำงานและอาชีพและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สายประชาชนมีคะแนนความคิดเห็นต่อสภาพการดำเนินการบริหารหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการจัดทำอธิบายรายวิชาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ส่วนอีก 8 ด้านที่เหลือไม่มีความแตกต่างกัน

งานวิจัยต่างประเทศ

เบเกอร์ (Baker. 1975 : 3384) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “The Effects of Community Resources Base Law Curriculum Upon the Attitudes and Knowledge of Senior High School Social Students” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่มีอิทธิพลต่อหลักสูตร วิชากฎหมาย ทักษะคิด และความรู้ของนักเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่เรียนวิชากฎหมายและระบบการเมืองการปกครองใน 1 เทอม ประชากรคือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 โรงเรียนในเขต ไนแองการาพอลด์ รัฐนิวยอร์ก โดยแบ่งกลุ่มทดลอง 138 คน กลุ่มควบคุม 117 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ ภาคความรู้ 2 ตอน ภาคทักษะคิด 2 ตอน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความรู้เพิ่มขึ้นมาจากที่นักเรียนเข้าไปใช้แหล่งชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้วิชากฎหมายการเรียน โดยวิธีการปฏิบัติจริง จะเป็นการทำให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายทั่วไปและรัฐธรรมนูญดีขึ้น การที่นักเรียนได้มีส่วนร่วมกับ

ชุมชนจะทำให้ได้รับความรู้กับชุมชนของเขาเกี่ยวกับกฎหมายและสิ่งแวดล้อมทางการเมือง การปกครองขึ้นและละเอียดอ่อนขึ้น

การ์เดลล่า (Gardella. 1975 : 33662 A – 3363A อ้างอิงใน สุพิศน์ สมศรี. 2541 : 46) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้ของครูในการใช้แหล่งวิชาการชุมชน และตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งชุมชน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างประชากร ครูฝึกสอนระดับ ประถมศึกษา จำนวน 72 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง 2 กลุ่ม กลุ่มควบคุม 1 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมี 24 คน ผลการวิจัยพบว่า การอบรมครูในการใช้แหล่งวิชาการชุมชนจะเป็น การเพิ่มความรู้และเทคนิคในการใช้แหล่งวิชาการชุมชน และทำให้มีจำนวนครูที่จะใช้แหล่ง วิชาการชุมชนเพิ่มขึ้น ส่วนปัญหาเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิชาการชุมชนของครู คือ นโยบาย บริหารงานของโรงเรียน และความต้องการในการใช้ยานพาหนะ เพื่อการเดินทางสู่แหล่ง วิชาการชุมชน

อินโดเรียนโต (Indriyanto. 1992 : 2563) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “The Relative Contribution of Home and Community Resource to Primary Student Achievement in Indonesia (Home Resource)” มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดผลกระทบของบ้าน และแหล่งเรียนรู้ใน ชุมชนที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน อินโดนีเซีย ระดับชั้น 6 ที่เรียนคณิตศาสตร์ในภาษา การศึกษาประกอบด้วยวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ใน 3 จังหวัด คือ ซาบาตวันตอก ซาบาเว ซีใต้ และนูซาเตงการาตวันตอก เพื่อศึกษาคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยได้รับข้อมูลจาก นักเรียนชั้น 6 จำนวน 2,010 คน และผู้ปกครอง ครูผู้สอนระดับชั้น 6 จำนวน 134 คน ผู้นำ ชุมชน จำนวน 3 จังหวัด ผลการวิจัยพบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งความรู้ในชุมชน ผู้ปกครองและชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนในเมืองบาฮาซา จากการศึกษาแสดง ให้เห็นว่า การที่ผู้ปกครองได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและได้มีการนำเอาแหล่งความรู้ใน ชุมชนมาประกอบการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ในวิชาคณิตศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับการ เรียนที่บ้านและแหล่งความรู้ในชุมชนมีส่วนร่วมในโรงเรียนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนใน วิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนทั้ง 3 จังหวัดมีแนวโน้มต่ำลง

ชาเวอร์ (Shaver. 1991 : 3465-A) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการใช้แหล่งความรู้ ในชุมชน ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมไว้ใน Handbook of Research on Social Studies Teaching and Learning ว่า ชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการสอน การใช้แหล่งความรู้ ในชุมชนมาประกอบการเรียนการสอน เป็นการดึงดูดความสนใจของนักเรียน ช่วยให้การเรียน ของเด็ก ได้ผลดี เด็กได้เรียนจากของจริง มีความเข้าใจเนื้อหาวิชามากขึ้น ช่วยให้เกิดความรู้สึก

ความหมายและมีประสิทธิภาพดีขึ้น นักเรียนได้รับประสบการณ์มากกว่าเรียนในห้องเรียน ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนในโครงการต่าง ๆ ที่จัดให้มีขึ้นและนักเรียนได้มีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวจะทำให้นักเรียนมีความรับผิดชอบและสังคมอยู่ในระดับสูง เด็กนักเรียนมีโอกาสฝึกทักษะต่าง ๆ กล้าแสดงออกและมีความเป็นผู้นำมากขึ้น

มีคส์ (Meeks. 1972 : 4295-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบการสอนแบบใช้ชุดการสอนและแบบธรรมดา” โดยมีจุดประสงค์เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการวิจัย พบว่า การใช้ชุดการสอนมีประสิทธิภาพว่า การสอนแบบธรรมดา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การวิเคราะห์ความแปรปรวน พบว่าไม่มีตัวแปรใด ๆ ที่มีอิทธิพลเมื่อวิเคราะห์ผลการสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ปรากฏว่า คะแนนทั้งสองครั้งไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ความคิดเห็นของผู้ใช้ชุดการสอนเห็นว่า ทุกคนมีการพัฒนาการทางเจตคติที่ดีต่อการ ใช้ชุดการสอนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาทฤษฎี เอกสารตำราและผลงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ผู้วิจัยได้สร้างแนวความคิดที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยโดยศึกษาจากเครื่องมือของผู้วิจัยมาแล้วมาประกอบกับสิ่งที่ได้ปฏิบัติจริงในสถานศึกษาและชุมชน โดยการสร้างเครื่องมือวิจัยให้ครอบคลุมเรื่องของสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เห็นส่วนที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ ปรับปรุงแก้ไขในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งมีคุณค่าต่อการพัฒนาหลักสูตร และการบริหารการศึกษา และข้อเสนอแนะของหน่วยงานต่าง ๆ และผู้ตอบแบบสอบถามที่พบเห็นของท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการนำมาวิเคราะห์พิจารณากำหนดในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษาต่อไป เพื่อนำมาเป็นกรอบในการดำเนินการวิจัย และสร้างเครื่องมือให้มีคุณค่าต่อการรอบความคิดในเรื่องที่วิจัย สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามหาสารคาม เขต 2